Fa
MARX KÁROLY KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM
Központi Könyvtára
Telefon: 176-827 Telex: 224186 mkke h
1828 Budapest 5. Pf.: 489

KÖZGAZDÁSZ
A MARX KÁROLY KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM LAPJA

XXXI. ÉVFOLYAM, 12. SZÁM ÁRA: 4 FORINT 1988. JÚNIUS 16.

Kedves Olvasónk!

Az 1987—88-as tanévben ezzel a számmal búcsúzunk olvasóinktól. Mindenkinek kellemes nyaralást és örömteli viszontlátást kívánunk. A legközelebbi számunk szeptember 8-án jelenik meg.

a Közgazdász szerkesztősége

Hahó, a tenger! Rózsa Gábor felvétele

Holland miniszter járt egyetemünkön

W. J. Deetman holland oktatási és tudományos miniszter vezette kulturális delegáció *látogatta meg május 30-án* egyetemünket. Megjegyzendő, tavaly több holland egyetemi küldöttség is járt már nálunk. A vendégeket *Bora Gyula, Kupcsik József, Zalai Ernő rektorhelyettesek, Huszár Ernő (ker. kari dékán) és Tóth Kálmán (nemzetközi titkár) fogadták.*

Először Bora Gyula beszélt a magyar közgazdászképzésről, a Közgáz szerepéről a magyar oktatási rendszerben; tájékoztatta a holland küldöttséget egyetemünk felépítéséről, részvételéről a különböző oktatási és más kormányszintű programokban.

Tóth Kálmán az egyetem *nemzetközi kapcsolatait tekintette át.* A szocialista országok egyetemeivel — kivéve Romániát — *hatékony az államközi egyezményeken alapuló együttműködés,* jelenleg egy kínai egyetemmel folytatunk tárgyalást a kapcsolatfelvételről. Magyarországon az MKKE kötött először együttműködési szerződést japán egyetemmel, két nyugatnémet egyetemmel is érvénybe lépett már közös egyezmény. Igen kiterjedtek az együttműdödés formái az USA felsőoktatási intézményeivel: jelenleg például három oktatónk tanít az USA-ban és négy amerikai egyetem közel száz hallgatójának kínál egyetemünk féléves, illetve egyéves programot. A bécsi egyetem képviselőivel a közelmúltban folytattak sikeres tárgyalást egyetemünk vezetői. Várhatóan megállapodáshoz jutunk majd egy angol egyetemmel is. *A magyar—holland kulturális megállapodás alapján* pedig *négyoldalú szerződés áll előkészületben; az ELTE, az MKKE, illetve az amszterdami és a groningeni egyetem között.*

Zalai Ernő beszámolt a képzéskorszerűsítéést előkészítő elmúlt három év munkájáról, az oktatási reform lényegéről.

A tájékoztatókat követően *a holland delegáció megtekintette az egyetem épületét,* majd a menza különtermében *kötetlen eszmecserét folytatott egyetemünk vezetőivel* a felsőoktatás strukturális változásairól, a társadalomban jövőben betöltendő szerepéről.

R. I.

Összefognak az egyetemek

Hazánk egyetemei együttműködésük fejlesztésére két új testületet, rektori konferenciát és országos egyetemi fórumot hoztak létre. E két új szerződés lehetőséget nyújt az egyetemek vezetőinek és képviselőinek arra, hogy tapasztalatot cseréljenek a legfontosabb közös problémákról; hogy erősítsék intézményeik és külső szervek (például a Magyar Tudományos Akadémia) kapcsolatát; hogy informálják a közvéleményt intézményeik helyzetéről és közérdekű törekvéseiről; hogy társadalmi szintű döntéseket kezdeményezzenek, illetve befolyásolják hazánk politikai vezetését és hogy összehangolják érdekképviseleti tevékenységüket.

A félévenként ülésező rektori konferencia tagjai az egyetemeket képviselő rektorok lesznek. Az országos egyetemi fórumon az együttműködő egyetemek rektorai és az egyetemek tanácsai által választott küldöttek vesznek részt, akik között egyetemi hallgatók is helyet kaphatnak.

A rektorok konferenciájának munkáját egy-egy évre rotációs alapon választott elnök, elsőként Fülöp József, az ELTE rektora fogja össze.

Az alakuló ülés résztvevői megállapodtak arról, hogy az országos egyetemi fórum első tanácskozását 1989 első félévében tartják. Ennek témáját a felvételi rendszer továbbfejlesztése, az egyetemi autonómia ügye stb. közül a következő rektori konferencia választja ki.

Párt-vb

Párt-végrehajtóbizottsági ülés lesz június 20-án. A testület meghallgatja Kupcsik József oktatási rektorhelyettes beszámolóját munkájáról abból a alkalomból, hogy lejár hároméves rektorhelyettesi megbízatása. A vb a beszámoló alapján javaslatot tesz a rektorhelyettesi megbízatás meghosszabbítására. Ezt követően a testület megbeszéli a tanév során a végrehajtó bizottságban és a pártbizottságban végzett munkát. Javaslatokat tesz azokra a feladatokra, amelyeket a pártértekezlet után az egyetemi pártéletben szeretne megvalósítani. Előreláthatólag szeptemberben pártaktíva-értekezleten tárgyalják meg majd a pártmunkában szükséges változások irányát.

Új tanterv — új vezetés

Két alkalommal is tárgyalta május hónapban a vezetői értekezlet az egyetem vezetési-szervezési továbbfejlesztésének kérdéseit a dékánok, a rektori hivatal vezetője, illetve a javaslataikat elemző és összefoglaló Kovács Sándor előterjesztésében. A legutóbbi — május 24-i — terjedelmes anyag „A szervezetátalakítás alternatívái az MKKE-n" címet viseli és — miután rögzítik a vezetői értekezlet állásfoglalásait — rövidesen a tanszékek elé kerül. Az akció célja a tájékoztatás az eddigi munkáról, az egyetemvezetési gondok megosztása, a bevonás a megoldások közös keresésébe, a vezetői elgondolások ellenőrzése a visszacsatolás révén.

Amikor most interjút készítünk Kovács Sándorral a vezetési-szervezeti korszerűsítés középpontjában álló vitapontokról, a szerkesztőség célja is az, hogy felhívja a szélesebb egyetemi közvélemény figyelmét e folyamatban levő és ezért befolyásolható, alakítható munkára. Megismertessen a főbb elgondolásokkal, hogy azok is akiknek esetleg nem kerül a kezébe a vonatkozó dokumentum, módot kapjanak észrevételeik megfogalmazására.

H. E.: A képzéskorszerűsítési csúcsbizottság korábbi állásfoglalásából úgy tűnt, nem látja szükségesnek a szervezet jelentős átalakítását. Miért foglalkozik mégis ennyit a szervezettel a vezetői értekezlet?

K. S.: Nem azért, hogy felülvizsgálja, vagy megváltoztassa a korábban széles körben elfogadott álláspontot. A vezetői értekezletnek változatlanul az a véleménye, hogy a szervezeti kérdéseket a tantervbe beépített oktatási-fejlesztési együttműködést alátámasztó koordinációs problémaként kell kezelni, s nem az egyetem szervezeti átforgatása a célja. Sőt, mivel a képzéskorszerűsítés sikerét a tényleges belső tartalmi átalakulás minősíti, ezért a folyó munkálatok középpontjába a tananyagkidolgozást és -fejlesztést állítja, s ennek rendeli alá a szervezeti koordináció ésszerű formáinak megváltoztatását. Éppenhogy az a törekvése, hogy a munkára való koncentrálás érdekében mielőbb megnyugtatóan lezárja az oktatóinkat foglalkoztató és ma még bizonytalanságot keltő nyitott szervezeti kérdéseket.

Eldöntöttnek tekinthető, hogy szervezetünk tanszéki szintje nem indokol jelentős szervezeti átrendezést. A kérdésében szereplő csúcsbizottsági álláspont is mindenekelőtt erre a szervezetszintre vonatkozik, s arra alapozódik, hogy új tantervünk — noha a közgazdasági képzés ismeretanyagának alapos újragondolása és újrarendezése eredményeként jött létre — a tananyag tárgyakba rendezését és így a szervezeten belüli munkamegosztást — egy-két kivételtől eltekintve — a korábban is jellemző elsősorban a diszciplínák szerinti szervezési elven végezte el.

Minthogy pedig alapvető szervezeti egységeink, a tanszékek is ugyanezen tudományos diszciplínák szerint különülnek el, a szerveződési elv azonossága értelmetlenné teszi a tanszéki szervezeti szint megbolygatását. Tantervünk diszciplináris logikája szerint egyetemünk legmarkánsabb szerveződési csomópontjai továbbra is a tanszékek maradnak, mint a szűkebb tudományterület oktatásának, kutatásának letéteményesei.

A szervezet tanszék feletti szintjeit s vele a tanszékek és oktatóik csoportosítását azonban a tanterv jelentősen megváltoztatja.

A vezetői értekezlet mostanában tehát nem a tanszéki, hanem a tanszék feletti szinttel foglalkozik, s erre nézve kéri eddigi elgondolásaihoz a tanszékek, oktatóinak véleményét, tanácsát.

A tanszéki szint lényegi változatlansága automatikusan az egyetemi vezetési szint, a kari tagolódás és hatáskör, valamint az egyetemi adminisztráció, az infrastruktúra működtetését helyezi a szervezetátalakítás középpontjába. Arról van szó, hogy miképpen alakítsuk ki a mainál hatékonyabb koordinációt és együttműködést: — a képzési szintek (alap—graduális—posztgraduális); — a szakok (közgazdaságtudományi, gazdálkodási, társadalomtudományi, tanári); — az oktatási formák (nappali és munka melletti képzés); — az egyes tantárgycsoportok tananyagának kifejlesztése; — a tananyagot megalapozó kutatás; — az oktatás folyamatának megszervezése; — a nevelési célkitűzések megvalósítása területén?

Egyetértés mutatkozik abban, hogy a jobb koordinációt — bár a kapcsolódó ismeretkörök tekintetében szükség lesz új formák kialakítására is — a szervezeti felépítés háromszintűségét: egyetem—kar—tanszék, megőrizve oldjuk meg.

Nem áll szándékunkban tehát tanszékcsoportokat, tömegesen és jellemzően intézeteket létrehozni. Az intézetekkel szemben a kart hatékonyabb koordinációs formának tekintjük, ahogy ezt a szétküldött háttéranyag hangsúlyozza.

H. E.: A vezetői értekezletre készített dékáni javaslatok és vitájuk a szervezet mellett sokat foglalkozott vezetési problémákkal. Miért?

K. S.: Két okból. Először is azért, mert a képzéskorszerűsítési folyamat kritikus szakaszában (hónapjaiban) vagyunk. Kidolgoztuk az új képzési rendszert, annak részletes tantervét, mégpedig javarészt központi szervezéssel és koncepcionálással, egyetemi szinten mozgatott bizottságokkal, testületekkel. Most kezdtük meg a program végrehajtását, de az már nem egyetemi szinten, hanem a tanszéken zajlik. Az eddig alkalmazott korszerűsítési mechanizmus és szervezet még csak nem is lát el odáig, nemhogy vezetni, koordinálni tudjon.

Megváltozott a helyzet, megváltozott a feladat, meg kellene változnj a vezetésnek is, mi pedig itt állunk a régi felépítményünkkel. Az új realizálási szakasz vezetési rendszerének központi szereplői a karok és a dékánok, mégpedig nemcsak a régiek, hanem az új képzési szintek dékánjai (alapképzés, főiskola, társadalomtudomány, posztgraduális képzés).

Mert ők vannak közvetlen kapcsolatban azzal a szinttel (s ezért ők képesek az irányításra-koordinálásra is), amely a korszerűsítés megvalósítását ténylegesen végzi, vagyis a tanszékekkel és a tárgyfelelősökkel.

Ma azonban éppen ezek a koordinációs szintek, ezek a főszereplők hiányzanak. Ezért a program kidolgozásának egyetemi szintű intézményei nincs, akinek átadják további menedzselésre, a végrehajtás megszervezésére a programot. A régi, a meglevő kari struktúra ugyanis más elvek szerint szerveződött és csak a teljes új tantervi mező egy szintjét (az egyetemi szintet) fedi hellyel-közzel. Így alakult ki az a sajátos interregnum, amely a reformtanterv gyakorlati megvalósítását jellemzi, ezért van szükség új vezetésre és annak új szervezetre.

H. E.: Milyen elképzelések alakultak ki az oktatási struktúra átalakításához igazodó vezetési strukturára?

K. S.: Vizsgálva a vezetéssel szemben jelentkező igényeket, csakhamar kiderült, hogy azok forrása nem csupán az új tanterv. A dékánok a saját bőrükön érezték, hogy vannak a vezetési rendszernek a képzési reformtól függetlenül is korrigálásra érett elemei, amelyeket a képzéskorszerűsítéshez kapcsolt szervezetátalakítás automatikusan nem old meg, s ez a második oka a vezetéssel való foglalkozásnak. A kritikai elemzés a következő vezetési problémákat tárta fel: — az egyetem felülről építkezik; — a karok érdemi, sőt operatív munkájának alapjául szolgáló döntések zömében ténylegesen az egyetemi vezetés (rektor, vezetői testületek, egyetemi tanács) szintjén születnek meg; — növekszik a nyilvánosságot kizáró informális mechanizmusok szerepe, az ott kialakuló döntések száma; — a karok inhomogén, mesterséges képződmények, diszfunkcionálisak, a formális kari vezetési szintek (vezetők, testületek) tekintélye intézményesítetten és informálisan „leépült", az irányítás középszintjéből transzmissziós szereppé változott; — a döntések felfelé gördülnek; — túl sok a vezető, a vezetési szint, ugyanakkor tisztázatlanok a hatáskörök, a feladat a hatáskör a felelősség nem fedi egymást sem a karok, sem a vezető esetében, gyakoriak a szintátlépések: a tanszékvezetők közvetlenül a felső szinttel kommunikálnak — megoldatlan a vertikális és a horizontális koordináció — az oktatási törvény csak részben oldotta fel a centralizációt, szervezeti és működési szabályzat, az egyetemi mechanizmusok pedig még azt sem használják fel a decentralizációra.

Két jelentős okcsoportunk van tehát, amelyek rákényszerítenek a vezetéssel való fog-

(Folytatás a 2. oldalon.)

Fétisünk a sirálypapír

A sokszorosításra használatos sirálypapír hiánya az egyik legnagyobb feszültségforrás az egyetemen. Ezt a sajátos tényt állapította meg többek között az a team, amelyet az egyetem dologi kiadásainak felülvizsgálatára hoztak létre. *Milyen főbb problémaköröket találtak vizsgálatuk során?* — kérdeztük *Iványi Attilát,* az ipargazdaságtan tanszék munkatársát, a csoport vezetőjét.

— Az egyetem 277 millió forintos működési költségét, amely az elmúlt évi keretösszeghez képest nominális értékben is csökkent, értékelemzési módszerekkel elemeztük. Az egyetem tevékenységét részfunkciókra bontottuk, és ezek egyes súlyponti elemeit részletesen megvizsgáltuk. Így a központi épület energiaellátását; a forgóeszköz-gazdálkodást; a karbantartási tevékenységet; a kollégiumok gazdálkodását; a kommunikációs (telefon, levelezés stb.) költségeket; a tananyag-ellátási, könyvtári szolgáltatásokat és a nyomdai költségeket.

(Csak néhány a konkrét javaslatok közül: Automatikus időkapcsoló alkalmazásával vagy egy „villanyoltogatásra" foglalkoztatott dolgozó [pl. nyugdíjas] segítségével lehetne csökkenteni az égve hagyott villanyok okozta többletköltségeket. Be kellene kapcsolni a házi telefonhálózatba a Kinizsi utcai épületet, 3-4 millió forint többletbevételt eredményezhet a nyomda több műszakos, vállalkozásszerű üzemeltetése külső megrendelők számára.)

Különmegbízást kaptunk — folytatja Iványi Attila — a hírhedt sirálypapír-felhasználás felülvizsgálatára is. Ez 1,5-2 millió forintos tétel az egyetemi költségvetésben, ami A/4-es méretben közel 2 millió darab papír felhasználását jelenti évente. Ennek a tavalyihoz képest 30 százalékkal csökkentett keretnek az elosztása óriási viharokat kavart a vezetői üléseken. A tanszékek által oktatott hallgatói létszámtól kezdve a reformban betöltött szerepükig több szempontot figyelembe véve készítettük el a mi felosztási javaslatunkat, de így is félve bocsátottuk azt az egyetem vezetésének rendelkezésére. Igazolódott is a félelmünk, hiszen igen nagy vitát kavart ez a javaslat. Kiderült, hogy több tanszék már felhasználta azt az éves keretet, amelyet a mi tervünk előirányzott a számukra. Nekik ősszel a dékáni tartalékkeretekhez kell fordulniuk.

— *Finoman szólva szomorú, hogy egy ilyen elemi probléma kezelése ennyi energiát emészt fel.*

— A teamünk végezte munka alapján úgy látom, hogy ennek nem valamiféle kicsinyesség, még csak nem is a forráshiány az alapvető oka, hanem az, hogy az egyetemi költségeket részleteiben még senki nem elemezte. A sirálypapírral kapcsolatban például kiderült, hogy ha beszereznénk egy vágógépet, akkor sokkal olcsóbban, nagyobb íves méretben vásárolhatnánk meg, ami 1,2 millió forint évi költségmegtakarítást jelenthetne. Véleményünk szerint a takarékosság ösztönzésére megfelelő mechanizmusok kellenek. Egyik legfontosabb javaslatunk, hogy a szervezeti egységeket, tanszékeket tegyük önálló költségviselővé. E szabályozás szerint ezek évi bér- és dologi költségkerettel gazdálkodnának, úgy, hogy megtakarításaik egy részét megtarthatnák.

— *Mekkora az az összeg, amelyet javaslataitok figyelembevételével kiválthatna az egyetem?*

— Nos, nagyjából 2-4 millió forint. Ez a 277 millióhoz képest nem sok, de figyelembe kell venni, hogy több tényező is megkötötte a kezünket. Például az, hogy az egyetem költségvetése már most is igen feszes és eddig is érvényesült a takarékosság elve. De a kiadások jelentős részét, így pl. a 100 millió forintos bérkeretet sem vehettük most elemzés alá. Azt is fontos megjegyezni, hogy tudtommal Magyarországon költségvetési intézménynél most került sor először ilyen racionalizálási vizsgálatra. A dolog létjogosultságát bizonyítja, hogy az ELTE és a BME is követi példánkat, hasonló munkát indított útjára.

— *Felteszem, nem adjuk át nekik ingyen a tapasztalataink.*

— A hozzánk hasonlóan szorongatott anyagi helyzetben lévő társintézményekkel — ha igénylik — ingyen osztjuk meg tapasztalatainkat. Teamünk tagjai is társadalmi munkában végezték ezt a munkát, amelynek módszertani részleteiről egy-egy cikket jelentetünk meg a Felsőoktatási Szemlében, illetve az Egyetemi Szemlében. Természetesen vállalatok számára megfelelő szerződéses keretben vállalnánk ilyen típusú vizsgálatok elvégzését.

K. S.

Szabadcsapat

Nyári üdülési lehetőségek!

Egyetemünk szakszervezete idén összesen 36 helyen — ezek körülbelül fele külföldön, szocialista országban van — mintegy 10 ezer vendégéjszakával rendelkezik. A kurrens helyek — Balaton, Salgótarján, Berlin, Prága, Magas-Tátra stb. — már elkeltek, azonban néhány üdülési lehetőség még a tagok rendelkezésére áll.

Szabad SZOT-beutalók: Klink (NDK) szeptember 4—18. (7500 forint + költőpénz) 1 főnek, utazás repülővel és busszal; Kijev—Minszk—Leningrád—Riga—Moszkva augusztus 27.—szeptember 10. 7800 forint, 1 főnek, utazás vonattal; Balatonboglár augusztus 25.—szeptember 7. II. osztályú faházban házaspárnak 1204 forintért.

Önköltséges lehetőségek (a szállás rendkívül olcsó, 10—30 forint/fő/éjszaka!): Debrecen július 11.—augusztus 3. között, Szeged július 5.—augusztus 1. között, Kecskemét július 5.—augusztus 8. között háromágyas szobák; Kassa július 25—31. között két- és háromágyas szobák; Gdansk július 2—15-ig négy főnek, turnus teljes ellátással.

Jelentkezés azonnal a szakszervezeti bizottságon!

Fél lábbal a feudalizmusban?

Ismét nem sikerült megoldani a nyelvi képzés 15 éves problémáját. Az I. évfolyam operatív tantervének tárgyalásakor, a május 2-i egyetemi tanács ülésén merült fel, hogy mivel az orosz nyelv tanulása jövőre nem lesz kötelező, várhatóan az eddiginél is *tömegesebb igény jelentkezik majd az angol iránt.* Az angol tanszék *30 oktatója továbbra is kevés ennek kielégítésére* és ez a korlát még jövő szeptemberben is állni fog. *Magyar Miklósnak,* a Nyelvi Intézet igazgatójának induló javaslata az volt, hogy *csak azok számára indítsanak kurzust, akik már tanulták ezt a nyelvet. Megérezve a dolog feudális ízét,* nevezetesen azt, hogy a jó családból való, ezért jó iskolát végzett diákokat segíti ez a megoldás, *több javaslatot tettek a jelenlévők.* Az egyik, *amivel mindenki egyetértett,* az az volt, hogy *az egyetem vessen be minden anyagi eszközt, szervezeti újítást* (pl. a TIT-tel való együttműködést, a demonstrátorok mozgósítását stb.) *a gond megoldására.* Felmerült, hogy véletlen kiválasztás döntsön a jelentkezők között — ha minden erőfeszítés ellenére több lenne a jelentkező, mint a hely — ám eléggé nyilvánvaló volt hogy a „hová születni" véletlenjéhez hasonlóan ez is megkontrázza a tehetség és szorgalom vezérelte életút esélyét. *Kerekes Sándor* (technológia t.) *fogalmazta meg a probléma lényegét:* Az egyetem *azzal, hogy felvesz valakit* hallgatói sorába, *elismeri az illető jogát és képességét* arra, *hogy* egyetemi polgárként tanulva *értelmiségivé és szakemberré váljék.* Ezzel egyszersmind azt a jogát és képességét is elismeri, *hogy eldöntse milyen nyelvet kíván tanulni és milyen fokon.* Ebből a szempontból *részletkérdés az, hogy az egyetem és annak vezetése hogyan oldja meg az ügyben a rá háruló feladatokat, a feltételek biztosítását.* Mivel ez utóbbi gond pillanatnyilag megoldhatatlannak látszik, *az egyetemi tanács oktatókból és diákképviselőkből álló bizottságot nevezett ki, melynek javaslatot kell tenni a probléma kezelésére.*

Az operatív tanterv megvitatása és további módosításai után egyéb képzéskorszerűsítési ügyekben döntött, illetve tájékozódott a testület. Egy fontos kérdés *függőben maradt s vezetői értekezlet elé kerül. Mégpedig az, hogy a ZH-k a kurzusok órakeretének terhére, vagy a rendes tanítási időn kívül írassanak. Az egyetem vezetése inkább az utóbbi, a hallgatói tagozat inkább az előbbi megoldás mellett foglal állást.*

K. S.

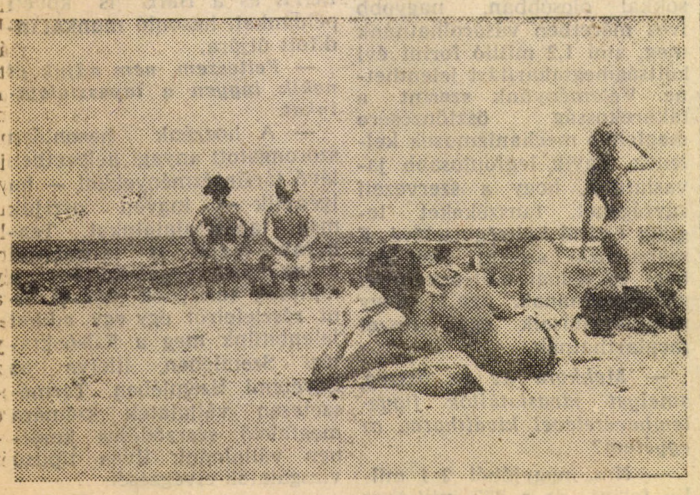

Ameddig a szem ellát

Új tanterv — új vezetés

(Folytatás az 1. oldalról.)

lalkozásra, s megoldásuk érdekében az egyetemi vezetés két szintjén kell módosításokat végrehajtani. Egyetemi szinten ki kell építeni a korábbinál jóval differenciáltabb, specializáltabb rendszer új típusú koordinációs intézményeit (törzskarát), amely ellátja a stratégiai-tervezési funkciót, ellenőrzi a tanterv gyakorlati beválását, előkészíti a tanterv fejlesztését, biztosítja az oktatás szintközi koordinációját, az alapkutatási tevékenység koordinálását, az erőforrás-allokációt a tervezéshez kapcsolva, s a számítógépes központi nyilvántartással támogatja és tehermentesíti a karokat. A vezetés másik szintjén az egyetemi képzési tevékenység differenciáltsága szerinti önirányító egységek

(karok) kialakítása a feladat.

Átveszik a képzés-korszerűsítés megvalósítási szakasza operatív vezetési feladatainak fő terhét. Koordinálják a rájuk bízott terület tananyagfejlesztését, oktatási együttműködését, létrehozzák a csapatot a funkció mögé.

Egészében arról van szó, hogy ki kell alakítani az új struktúrájú egyetem új vezetési hálózatát.

H. E.: Térjünk vissza a szervezeti témára. Ennek köztonti kérdése, hogy hány karral működjön az egyetem? Milyen álláspontok alakultak ki erről?

K. S.: Az előkészítés időszakában csaknem minden elképzelhető konfiguráció felmerült. Vegyük sorra ezeket:

a) a kari szervezet felesleges középirányító szint, helyette kétszintű szervezetre, az irányítási lánc rövidítésére van szükség, négy-öt rektorhelyettes funkcionális tagolódásban irányítsa a 10-12 szakmai alapon szervezett intézetet, mint a szervezet alapegységeit; b) kari szervezetre szükség van, mint a közvetlen koordináció és irányítás szervezetére, amely a hallgatókat és a tanszékeket a szakképzési (szakok szerinti) homogenitás és komplexitás alapján fogja egybe. A tanszék maradjon meg alapegységnek, az intézet, vagy a department jellegű szervezet ellentmond a tantervi koncepciónak; c) az egyetem szakok szerinti kari tagolódása csak az egyetemi szinten valósuljon meg, a többi szint (alapképzés, főiskolai ág, posztgraduális szint) vezetését tekintsük oktatástechnikai kérdésnek és egyetemi szintről (rektorhelyettes) vagy dékánhelyettessel koordináljuk; d) egyetemi szinten három kart szervezzünk: közgazdaságtudományi, gazdálkodási, társadalomtudományi kart; e) egyetemi szinten két kart szervezzünk: közgazdaság- és társadalomtudományi kart, valamint gazdálkodási kart; f) az új struktúra a tanterv felépítéséhez igazodva fő elvként a szintek szerinti kari tagolódást alkalmazza: alapképzési kar, főiskolai kar, posztgraduális kar, amelyeket az egyetemi szinten kombináljon a szakok szerinti tagolódással, s ezért ott három szakkar jöjjön létre a szakon oktató tanszékek irányítására. A szintkarokhoz nem tanszékek tartoznak, hanem a szinten oktatott tárgyak felelősei. Ennek a konstrukciónak — a karok felszaporodását mérsékelő — változata is megfogalmazódott. Eszerint: az alapképzést és a posztgraduális képzést dékánok irányítsák, a főiskolai ágazat és a tanár szakot viszont dékánhelyettesek, akik az egyetemi szint gazdálkodási és közgazdaságtudományi karához tartozzanak.

H. E.: Nyilván minden álláspont hívei érveltek a saját igazuk mellett. Miképpen? S kialakult-e valamilyen egyetértés a vezetői értekezleten?

K. S.: Az alátámasztási kísérletek hamarosan visszavezetődtek arra a kérdése, hogy egyáltalában milyen elvek szerint célszerű tagolni a hasonló felsőoktatási szervezetet? Milyen szerepe van ebben: — a történeti hagyománynak — a stratégiai terveknek — az oktatott ismeretek tudományos-szakmai jellegének (egytudományú vagy többtudományú egyetem — a tudomány, tudományterületek differenciálódásának —, a képzés szakok szerint tagolódásának — a képzés szintek szerinti tagolódásának, és az oktatáson kívül olyan funkcióknak, mint az alap-, alkalmazott-, tananyagfejlesztő kutatások irányítása —, a gazdasági élettel való üzleti kapcsolatoknak (KK, kisszövetkezet, kisvállalkozások) — az egyetem nagyságának — területi elhelyezkedésének — az alkalmazott oktatási-kutatási technológia előírhatóságának, szabályozhatóságának — a személyi megfontolásoknak stb.

Mivel az egyetemi szervezettagolódás elveihez hasonlóan a kari tagolódás alapjául több elv is szolgálhat, megállapítható, hogy a tagolódási elv és a szervezeti racionalitás összefüggése nem egyértelmű. A kar maga is többfunkciójú, s ezen belül középszintű hierarchikus irányítási egységkénti szerepe lehetetleníti valamely szerveződési alapelv egyértelmű, vagy kizárólagos érvényesítését. Saját eddigi gyakorlatunkban az egyfokozatú, túlnyomóan ágazati jellegű szakosodás szolgált karképző ismérvként, s mivel ennek következtében a különböző karokon folyó képzésnek sok közös pontja volt, a karok diszciplinárisan nem lehettek homogének. Most ez volt a kérdés, hogy elegendő lesz-e az új funkcionális szakosodási tagolódás fenntartása, illetve a tantervben megjelent új képzési funkciók irányítása milyen szervezeti formákat igényel? A karnélküli, intézetekbe szerveződő forma nem talált elegendő támogatót. Megcáfolták azt az érvet, hogy mi tulajdonképpen „egytudományú" egyetem vagyunk. A szorosan vett közgazdaságtudomány mellett ugyanis az általa felhasznált tudományok jelenléte eleve multidiszciplinárissá teszi az egyetemet, sőt tudományközi, határterületi témák művelése is folyik. Stratégiánk szélesebb profilú, társadalomtudományi egyetem kiépítését tartalmazza, a „többtudományú" egyetem irányába mutat. Tovább differenciálja az egyetemet (vertikálisan és horizontálisan) az oktatási-szakképzési rend. A differenciált tevékenységet csak vertikálisan és horizontálisan differenciált szervezet foghatja keretbe.

Nem kapott támogatást a koordináció intézeti formája sem. Nemcsak amiatt, hogy a kétszintűséget csak ígéri, de megvalósítani nem tudja, mert ugyanúgy három szintet képez (egyetem, intézet, tanszék), mint a kari tagolódás, hanem a karral szembeni egyéb hátrányai miatt.

Mivel praktikusan nem több adminisztratív egységnél, csak formális összevonást jelentene, súlyos személyi konfliktusokkal terhelve a szervezetet a képzésreform tananyagfejlesztési, megnövelt oktatási feladatai teljesítésének szakaszában. Ebben a helyzetben a kar kedvezőbb koordinációs fórum az intézetnél. Olyannyira, hogy akár célravezetőbb a karok méretének csökkentése, a kari tagolódás differenciálása, a karok számának ésszerű, a méretekhez és a szakmai-tudományterületi szempontokhoz alkalmazkodó, növelése, bármiféle átfogó intézetesítésnél. Egyetértés mutatkozott abban a kérdésben is, hogy az egyetemi szinten az új funkcionális tagozódású szakokhoz igazítsuk a kari szervezetet. Ebben az esetben

a három szaknak, három kar

felel meg. Így kapunk a korábbiakkal szemben diszciplinárisan homogénebb egységeket, az egyetem stratégiai terveit kifejező társadalomtudományi képzés kibontakoztatása a kari szervezettel megerősödik, a tanszékek közötti szorosabb együttműködést a szakhoz kapcsolódó szakmai szempontok érvényesítése inkább előmozdítja.

A kétkarú megoldás hívei a karok közötti hallgatói létszámarányok kiegyenlítettségével, az anyagi eszközök nagyobb mértékű összpontosíthatóságával érvelnek. Ellenük szól viszont a karok homogenitásának gyengülése, a tanszéki hovatartozás eldöntésének jóval több kompromisszuma, a szakokhoz igazodó szervezet elvének feladása. Ráadásul a kari szintű tagozódás csökkentéséért és a belső homogenitás valamelyes megőrzése érdekében újabb szint: intézet, tanszékcsoport beállításával kénytelen fizetni a javaslat, s láttuk, hogy ennek szintén több a kára mint a haszna.

H. E.: A képzés-korszerűsítésnek az összegyetemi struktúrára leginkább kiható vonása a szintek szerinti tagolódás megjelenése. Milyen megoldást találtak ennek szervezeti formájára?

K. S.: Valóban nagy jelentőségű lépést tettünk a vertikalitás érvényesítésével, és világosan kell látnunk, hogy az a képzéskorszerűsítés lényegi jellemzője mindenekelőtt, s csak azután a szervezeté. A többszintűséggel

megtöbbszöröztük az egyetemet:

eddig nem volt egységes alapképzés, most van, ráadásul eldönti a hallgató további pályáját, eddig nem foglalkoztunk főiskolai tevékenységgel, nem képeztünk üzemgazdászokat, most vállalkozunk a számunkra új feladatot jelentő szakembertípus képzésére, az egyetemi szint utáni posztgraduális képzésbe kívánjuk áttenni a másoddiplomás-képzést, megkezdeni a tudósutánpótlás-képzést, és kifejlesztjük az egyre fontosabbá váló posztgraduális szakképző szférát. Az egyetem reform előtti szervezete azért lehetett egyszerűbb, mert a tevékenységünk tagolódása volt egyszerűbb.

Egyszintűek voltunk, tulajdonképpen az új rendszer egyetemi szintjéből állunk. Erről most leválasztottuk az alapképzést, hozzátettük a főiskolát és a továbbfejlesztett posztgraduális szintet. Ezt neveztem az előbb többszörözésnek, valójában azonban differenciáljuk a tevékenységünket.

Tulajdonképpen megvetettük az új, nagy társadalomtudományi egyetem alapjait. S most, amikor ennek vezetési-szervezeti konzekvenciáit latolgatjuk, csak nehezen ismerjük fel, hogy ez a szintek szerinti, vertikális tagolódás lett az alapjellemzője az új struktúrának. A képzés-korszerűsítésel — amelyet mindeddig tartalmi, tananyag-fejlesztési problémaként értelmeztünk — búcsút mondtunk a régi, egyszerű felépítésű egyetemnek. A nagy igényű tartalmi koncepció új, a korábbinál jellegében vertikálisan összetettebb, nagyobb, differenciáltabb egyetem alapjait hozta létre, s az új egyetem képét éppen itt, a többszintűséget leképező vertikális szervezetrendszer kialakításának a kényszerében, a kialakítás gondjaiban rajzolhatjuk meg.

A formák megválasztásában az volt a kérdés, hogy szervezéstechnikai problémaként kezelve, nem végezhetné-e el az egyes szintek koordinációját például az oktatási rektorhelyettes rendelt egy-egy előadó, a központi adminisztrációra támaszkodva (a KTI-nek amúgy is van kialakult szervezete)? Egyáltalában szükséges-e tanszéki alaprendszert, enyniféle oktatási cél szerint szervezett adminisztratív egységet át-, felül- és szuperszervezni? Vagy: szükséges-e minden oktatási-nevelési feladatot önálló adminisztratív-koordináló egységbe foglalni?

Az a vélemény alakult ki, hogy — tetszik, nem tetszik — az egyes vertikális szintek új, valós, önálló funkciót, összetett tevékenységet képeznek, ezért meg kell oldanunk előbb a funkciók kiépítését aztán színvonalas ellátását, működését és fejlesztését ellátó szervek létrehozását, ami az egyetemi szint kivételével az egyes vertikális szinteken azért különösképpen nehéz, mert közreműködők igen számosak, függelmileg, eddigi tevékenységükkel a szakkarokhoz tartoznak.

A vezetési-szervezetátalakítási feladat tehát kettős: — átalakítani a vezetési rendszert a vertikális kapcsolatok kezelése érdekében; — gazdát találni (gazdaként érző és viselkedő csoportokat állítani) a szintképző funkciók mögé.

Ha a vertikális tagoltság a struktúra fő jellemzője és az egyes szintek markáns, önálló, funkcióval rendelkeznek, akkor karonkénti egységeket célszerű képezni belőlük. A karok száma ily módon jelentősen felszaporodna. Ezért alakult ki a — korábban ismertetett — mérsékelő változat, amely a leginkább megnyerte a felső vezetés támogatását és amely a főiskolát és a tanárszakot az egyetemi szakkarokhoz tartozó dékánhelyettesekkel irányítaná. A magam részéről a tanárszak esetében helyeslem az elgondolást, de a főiskolai ág esetében kitartok az önálló kari szervezet mellett, mivel merőben új, jelentős volumenű és diplomát adó képzési szintről van szó, amellyel kapcsolatos tapasztalataink a legcsekélyebbek, amely tehát a leginkább igényli a „rászerveződést". Ami a „csapatokat" illeti, azok csak a tanszékek tárgyfelelőseiből verbuválódhatnak. Azokból, akik felelősek az adott vertikális szinten futó, tanszéki, tanszékközi tárgy kialakításáért, oktatásáért, tananyagfejlesztéséért. Szervezni — koordinálni ezeket az oktatókat csak akkor lehet, egyáltalán összehívni is, ha nevük van, vagyis ha a tanszékek nemcsak szakokban és szakirányokban, hanem szintekben is gondolkodnak; megtervezik és elosztják közöttük „erőforrásaikat". Ami tehát az egyetemen új, vertikálisan szervezett tanszék nélküli karok formáját ölti, az a tanszékeket egyes oktatóikban érinti.

Tartozhat tehát a tanszék valamelyik egyetemi szinten szervezett karhoz (szakhoz), de a különböző szinteken oktató tárgyfelelős tanárai — kettős alárendelésben — egyidejűleg az adott szint koordinátorának (dékánjának) is alárendeltjei.

H. E.: Miben?

K. S.: A hasonló kettős alárendelés az egyidejűleg több működési célt szolgáló szervezetek elkerülhetetlen jellemzője (itt a diszciplína, a szak és a szint követelményeinek egyidejű érvényesítéséről van szó). Ilyenkor a „mit" és a „mikorra" meghatározása a szint dékánjának a kompetenciája, a „ki" és a „hogyan" pedig a tanszéké. Az elv nem lehet teljesen következetes abban a tekintetben sem, hogy a szakmai kérdések a tanszékre tartoznak, hiszen a szintdékán, amikor a „mit" meghatározását megkísérli, a szint igényeit ismerő specialistaként érint szakmai kérdéseket is. A szint oktatóközösségének szakmai állásfoglalásai nemcsak elkerülhetetlenek, de szükségesek is. Ezért inkább együttműködési irányelvekről mint merev szabályokról van szó. A gazdaként viselkedő csoportot nem a hatásköri elvek alakítják ki, hanem a koordináció minősége, a dékán munkastílusa, emberi-szakmai hitele, s természetesen az oktatók hasonló jellemzői és együttműködési készsége.

H. E.: Az egyik korábbi kérdés kapcsán említette az egyetemi szintű koordináció (törzskar kialakításának feladatát. Milyen tervekről tájékoztathatunk ezzel kapcsolatban?

K. S.: Az erősen specializált, differenciált tevékenységet hatékony koordinációval kell átfogni. A vezetés minden szintjén az egyik legtöbb gonddal járó (mert együttműködést kívánó és súrlódást okozó) feladat lesz ez. Amennyire fontos, hogy az egyes szinteken és szakokon mindenki jól ellássa a maga feladatát, legalább annyira szükséges az egységek (szintek, szakok) összehangolása, a rendszer egészének ellenőrzése, fejlesztése. A feladat elsősorban nem igazgatási, hanem tartalmi, tanulmányi jellegű. Komoly korlátjának látszik az ilyenfajta munkához értő szakemberek hiánya. Természetesen igénye a vezetésnek (minden szinten!), hogy a szervezeti átalakítással együtt menjen végbe az infrastruktúra, az apparátusmunka korszerűsítése, átalakítása is, amely az egyetemi működés más területeihez hasonlóan részben sokféle veszteségforrás okozója, részben az OTV-ből adódó új tevékenységek végrehajtója. A központi hivatali apparátus átalakításáról szintén adunk tételesen információt a tanszékeknek.

H. E.: Mikor lesz döntés az új szervezetről?

K. S.: Előbb véleményeket, javaslatokat kérünk a tanszékektől az eddigi elgondolásokról (július végéig) s utána készítjük el az egyetemi tanács elé kerülő anyagot. A vezetői értekezlet 1989 szeptemberét már az új felépítésben szeretné indítani.

H. E.

CICUSOK

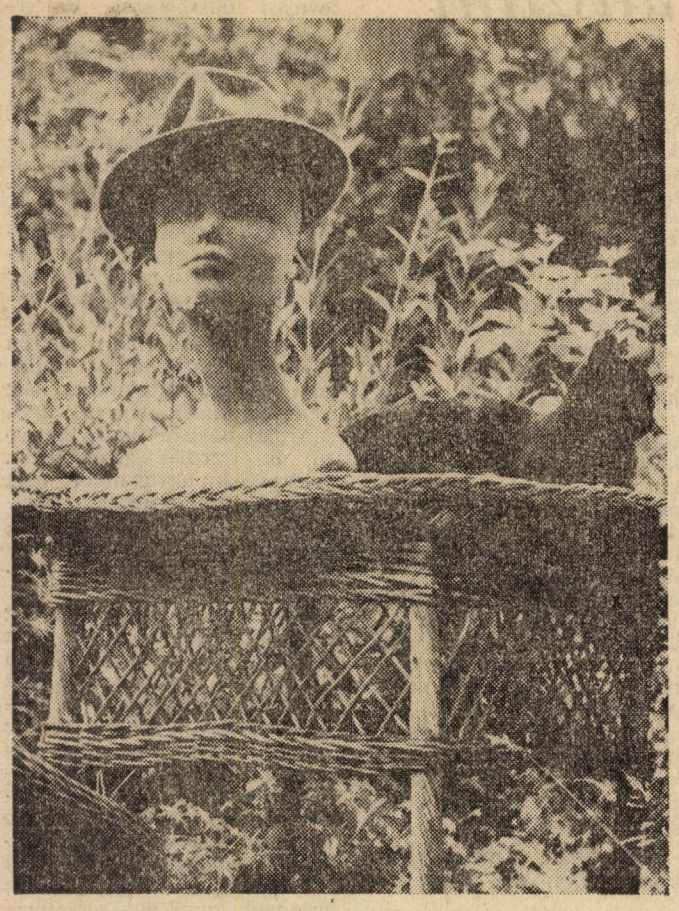

Furcsa pár

Kollégiumi felvételi rend

A kollégiumi tanács május 14-i ülésének központi témája a kollégiumi felvételi rend meghatározása volt. A felvételi első fordulójában június 27—29. között a férőhelyek 90 százalékáról döntenek a kollégiumi diákbizottságok. A pontrendszerben 50 százalékos súllyal szociális; 30 százalékban tanulmányi, 20 százalékban társadalmi-közösségi szempontok játszanak szerepet a felsőévesek esetén. Ők július 15-ig adhatják be fellebbezésüket, az elsősök esetében a határidő augusztus közepe. A fellebbezési kérvények alapján a diákbizottságok ismét rangsorolnak. Egyébként az első forduló döntésének eredményét június 30-tól lehet megtekinteni a HT-irodában és a kollégiumokban. A felvett felsőévesek szeptember 11-től költözhetnek be a kollégiumokba. A tarkaréti elsősöket a beköltözés idejéről külön tájékoztatják levélben.

Ülést tartott a HTT

A Hallgatói Tudományos Tanács ülést tartott június 8-án, ahol a tevékenységcentrumok kepviselői gyér létszámban vettek részt. Az ülésen jelen volt a KÖZ-GAZDA Alapítvány kuratóriumának képviselője is.

Az egyetlen fontos napirendi pont: a nyári táborok pénzügyi fedezésének megvitatást.

A jelenlévők hosszantartó, alkotó légkörű vität folytattak, és az alábbi döntést hozták.

1. A jelen pillanatban rendelkezésre álló csekély pénzkeret nem kerül felosztásra.

2. A pályázati rendszer kialakítására a HTT és az Alapítvány szeptemberben visszatér.

A HTT jelenlévő tagjai egyben kérik a hallgatói tudományos tevékenységet folytató csoportokat, hogy a jövőbeni eredményes munka érdekében képviselőik delegálására fordítsanak nagyobb figyelmet.

HTT

Egy Nobel-díjas polihisztor az emberi gondolkodásról

Herbert Alexander Simon 1916-ban született, társadalomtudományi tanulmányait 1936-ban fejezte be Chicagóban, majd doktori fokozatot és jogi diplomát szerzett 1943-ban. A tudományok doktora a Yale egyetemen lett 1963-ban. Több egyetem tiszteletbeli doktora, számos tudományos testület tagja, tanácsadója, oktató, elméleti és gyakorlati kutató. 1942 óta a pittsburghi Carnegie-Melion University oktatója, a számítástudomány és a pszichológia professzora. Közgazdász, pszichológus, a politikai tudományok tudósa, szociológus, filozófus, számítógéptudós. 1947—1958-ig főleg a szervezeti döntéseket, a viselkedési modelleket kutatta, eredményeit a közgazdaságtan, a politikatudományok és a szociológia őrzi. Az 1958 utáni két évtizedben az emberi gondolkodás és a mesterséges intelligencia állt munkássága középpontjában. Eredményeit a pszichológiában és a számítástechnikában publikálta. Közgazdasági Nobel-díjat kapott 1978-ban, de esélyes jelöltje lehetett volna a pszichológia, a vezetéstudomány és a számítástudomány Nobel-díjának is, ám ilyenek egyelőre nincsenek. Nobel-díjának indoklásában, a Svéd Tudományos Akadémia a szervezeteken belüli döntési folyamatokra irányuló munkáját, valamint a problémamegoldás pszichológiájában és az emberi kreatív folyamatok számítógépes szimulációja terén folytatott alapvető kutatásait hangsúlyozta.

Herbert Simon — aki egy nemzetközi konferencia miatt járt Magyarországon — a Rajk Szakkollégium vendége volt június 11-én.

Ez alkalommal arról a 32 éve kezdett kutatómunkáról beszélt Simon professzor, amely az emberi elme működésének, a gondolkodás folyamatának a modellezését célozza. Nagyon egyszerűen kezdték a munkát: egyszerű feladványokat adtak embereknek (például olyat, hogy miként vihet át egy csónak három misszionáriust és három kannibált a túlpartra bizonyos kikötések esetén), megkérték őket, hogy hangosan gondolkodjanak, s amit mondtak, följegyezték. Az ilyen típusú problémák emberi megoldásának ma már elég jó elméleti modellje van. Aztán azt modellezték, hogyan tanulnak a középiskolás diákok algebrát, s ma már erre is van jó számítógépes program. További feladatokat kerestek, milyen más agyi folyamatot kéne modellezni, ezért azt vizsgálták, milyen a tudományos felfedezések agyi folyamata, hogyan fedezte fel Einstein a relativitáselméletet, vagy milyen agyi folyamatok eredményezik egy új anyag föltalálását. Kiderült ugyanis, hogy a tudományos felfedezések gondolkodási folyamata jól jellemzi az általános emberi problémamegoldást, ugyanaz történik ilyenkor az agyban, mint például az üzleti élet vagy a mindennapok problémáival való szembesüléskor.

A kiindulópont minden esetben közös: az, hogy bizonyos tudományos fölfedezésekre nincs esély, amíg a probléma bonyolultságának megfelelő színvonalú eszközök hiányoznak. Az emberi agy — ami az Univerzum egyik legbonyolultabb objektuma — mindaddig misztikus csoda maradt, amíg a számítógépek megjelentek. Ma annak az eddig meg nem dőlt hipotézisnek az alapján kapott új lendületet az agykutatás, ami szerint a számítógép információkezelése ugyanolyan, mint az emberi agyé. És ezért a számítógépeket jól használhatjuk kezdetben az emberi gondolkodás vizsgálatára, megértésére. S a jövő természetesen a szimulálásé, a modellezésé; egy számítógép „megmutatja", hogyan fog viselkedni az ember bizonyos helyzetekben, lehetővé válik az eredetinél nagyságrenddel gyorsabb, de ahhoz tökéletesen hű mesterséges emberi gondolkodás, a számítógép működhet úgy, mintha sok ember agyának teljesítőképességét összeadnánk — lehetővé válik tehát olyan problémák átlátása és megoldása, amikhez az egyes emberi agy „kevés". Lehet, hogy a jövő század Einsteinjei zizegő-villogó számítógépek lesznek?

Az igaz, hogy intuíció, fantázia, kreativitás, isteni szikra, kicsi „agyrobbanás" mind, mind eleme lehet a tudományos gondolkodásnak, a felfedezések magyarázatául azonban semmiképpen sem elegendő. Mi történik hát az agyban? Először is adatok elemzése. A tudomány történetében sok felfedezést találunk, aminek kiindulópontja néhány szám, számsor. *Johannes Kepler* például úgy kezdett neki a Naprendszer matematikai leírásának. *Sir Francis Baconről* Bacon-programnak nevezték el Simon és munkatársai azt a számítógépes programot, amivel a gép az emberi gondolkodást modellezi. A program olyan „finom", hogy azonos adatok ismeretében harmadik kísérletre „felfedezi" Kepler ma is elfogadott függvényeit. S a Bacon-program sok más tudományos eredményt is újra felfedezett a kiinduló adatok és az emberi gondolkodás csupán néhány szabályának ismeretében. A tudományos gondolkodás lépcsői világosak ma már: az adatok elemzése, egy összefüggés megtalálása, ellenőrzés, ha az összefüggés az új adatokra nem teljesen jó, akkor az új adatok még gondosabb elemzése, új törvény megalkotása, ezeket a Bacon-program is „tudja" már. A tudományos felfedezés különböző elemek annyira komplex összessége, hogy „a" tudományos felfedezésről nem is igazán ildomos beszélni. Ha erre az álláspontra helyezkednénk, hogy csupán a végeredményt fogadnánk el mint tudományos teljesítményt, akkor a mindenkori tudásnak megfelelően mindig újra kéne írni a tudomány történetét, új hősöket kéne beiktatni a régiek helyett. Csakhogy a lényeges problémák megfogalmazása is tudományos teljesítmény, az új eszközök feltalálása is, a kísérletezés, új kísérletek összeállítása is, a megfigyelés és a leírás is szükséges, s a magyarázatuk is: ez teszi a tudományt oly vonzóvá, hogy a legkülönbözőbb fajtájú tehetséges embereknek kínál sikeres tevékenységet. A felfedezések egy fontos eleme a meglepetés, de ne feledjük, meglepődni csak az képes, akinek elég tudása van ahhoz, hogy a szokványost a meglepőtől megkülönböztesse. S tudás kell ahhoz is, hogy a lényeges problémát a lényegtelentől megkülönböztesse az ember, s ahhoz is, hogy tudja, mi van már megoldva, s az is fontos, hogy az új módszerek iránt érzékeny legyen. Mindezek ellenére, csupán a legalapvetőbb gondolkodási szabályok ismeretében is jól modellező és jól működő, sikerre vezető számítógépprogramok írhatók az emberi gondolkodásról.

Hova vezet mindez, az emberi gondolkodás elméletének megalkotása? Sokak számára ijesztő a perspektíva. Azt mondják, hogy ez az emberi lét paramétereinek redukálása, s hogy megszünteti az ember egyedi jellegét. Ezt az álláspontot vitatta Simon professzor. A gondolkodás tudományos megértése nem jelenti, hogy elveszítjük iránta való csodálatunkat, örömünket. Kopernikusz idejében nagy megrázkódtatást okozott, hogy nem a Föld, nem a Nap, de még csak nem is a mi galaxisunk a világegyetem közepe, de mi ettől már nyugodtan alszunk. Darwin evolúcióelmélete miatt is sokan ingerültek lettek, mondván, oda a legenda az ember egyediségéről. Minket már nem idegesít a származásunk. A számítógép egy olyan, új és rendkívül hathatós eszköz, amivel jobban megértjük az emberi tudat működését. Sikerült megalkotni — legalábbis első megközelítésben — az emberi gondolkodás világosan körülhatárolt és ellenőrizhető, noha egyelőre csupán részlegesen ellenőrzött elméletét. Hamarosan engedelmeskedni tudunk annak az ókori felszólításnak is, amely úgy szól: „Ismerd meg önmagadat!" Ekkor talán arra is képesek leszünk, hogy bölcsebben éljünk azzal a félelmetes hatalommal, amellyel — az ember és a természet vonatkozásában — a gyors technikai fejlődés ruházott fel bennünket. Az emberi méltóság értéke semmivel sem csökken, ha utánzás révén sikerül megértenünk a tudat működését. Emberi méltóságunk nem abban a tényben rejlik, hogy nem értjük magunkat, hogy rejtélyesek vagyunk önmagunk számára. Az ember semmit sem veszthet, de igen sokat nyerhet azzal, hogy megismeri önmagát.

Nem az unikumot, a másoktól elválasztót kell keresnünk önmagunkban, hanem a közöset, az összekötőt, hogy megtanuljunk harmóniában és békében élni ezen a sápadt fényű, esendő, kis kék bolygón. Csodálatos, de érthető — ez a legígéretesebb viszonyulás a világhoz...

Molnár Gabriella

Balról jobbra?

Mostanra a szocializmus kiürített fogalommá vált. Egyesek számára a jó szinonímája, másoknak csak egy kézlegyintésre jó. Jó lenne tudni, miről is szól ez a teória. A következőkben két ismérv mentén igyekszem szintekre bontani a szocializmus nevű koncepciót.

a) Minden szint abból a feltételezésből indul ki, hogy az emberek egyszerű munkaképességének ipari módon való megszervezése, kiképzése kiegyenlítheti a csak szorgalommal, illetve a tehetséggel, vagyonnal, származási előnnyel rendelkezők közti különbséget. Olyan felkészültségre, műveltségre tesznek szert a bonyolult technológiák, szervezetek kezelése során az előbbiek, amely pótolhatatlanná, lecserélhetetlenné, elnyomoríthatatlanná teszi őket. Ha kivonják munkaerejüket a munkamegosztásból, megáll a rendszer — ezt a felismerést fejezi ki a szakszervezeti szervezkedés (nevezzük ezt a szocializmus 0. szintjének). b) A második ismérvünk a következő: egyformák-e az emberek szükségleteiket, képességeiket, értékeiket stb. tekintve vagy sem? Ennek megítélése különíti el a szinteket, (a szakszervezet esetében ez a kérdés nem merül fel, mert ez nem tart igényt a társadalmak integrálására, így nem kell szembenéznie azzal a problémával: milyenek azok az emberek, akiknek a tevékenységét össze kellene rendeznie).

Utóbbi alapján négy szintet választok el, hogy azután megnézzük mi következik egy-egy változatból az a) ismérvre vonatkozóan. Az olyan elfajzott irányzatokkal, mint a sztálinizmus vagy a pol potizmus most nem foglalkozom. Ezek nem teljesen emberi rendszerek. Bennük, mint a termeszhangyatársadalomban, az emberek fogaskerekek, helyüket a királynő (despota) kiszolgálásában betöltött funkciójuk jelöli ki. Aki nem illik bele az ennek alapján megszervezett rendszerbe, az elpusztul. (Ezek mondjuk a negatív szintek.)

1 Kommunizmus (bolsevizmus). Az emberek alapvetően egyformák. Ez az egyszerűbb (nehéz) nagyipari munkát végzőkre igaz a paraszti létből való kiemelkedés táján, a szegénység állapotában. Ez az állapot teremt nagyjából azonos, egyszerű, közös módon kielégíthető igényeket, például a tömegközlekedés kizárólagosságát személyautó híján stb. A kifejlett, de végül is azonos munkaképességek alapján a társadalmi fejlődés központilag programozhatónak (tervezhetőnek) tűnik. A tervprogram elvileg kijelöli mindenki helyét a változó munkamegosztásban. Ez a szint a vagyont és a tehetséget nem ismeri (el), utóbbit felhasználja, amíg el nem érkezik a „mindenki szükségletei szerint" állapot, ami eljelentékteleníti az e tényezők biztosította előnyöket. A programozott egyéni utak miatt a szegénység kérdése (a munkamegosztásból való kiszelektálódás) fel sem merül.

2 Szociáldemokrácia. Az emberek közt érezhető eltérések vannak, ami a (szak)tudásbeli eltérésekben ragadható meg. Ez a bonyolultabb technológiát működtető, középosztályi létben élő, azaz eltérő igényeket kialakító és kielégítő szakmunkások élménye már. Az eltérő munkaképességű egyének integrálása feltételezi a piacot és a politikai demokráciát, mindenek előtt anak közvetlen, szövetkezeti, önigazgató, participatív formáit, ahol a munkamegosztásban eltérő funkciót betöltő képzettségek birtokosai egyeztetik akaratukat. Ez a szint annyiban ismeri el a tehetséget, amennyiben a különböző képzettségek megszerzésében ez fontos szerepet játszik. A szegénység (kiszelektálódás) problémája, mint véletlen felmerülhet: valamely képzettségfajta nem tudja megfelelően követni a változásokat. Ez szüli a szociális háló és kulcsfogalma, az átképzés intézményének igényét, a kiugró tehetséggel szerzett nagy vagyonok rovására.

3 Harmadik út, a klasszikus anarchizmustól, a népiességen át, az alternativitásig. Az emberek lényegesen különbözőek, mégpedig a bennük hordozott kulturális, erkölcsi értékek eltérése miatt. A „népből" (tömegesen) kiemelkedő, első generációs, kifinomult középosztályi létükben egyéni utakat járó értelmiségiek látószöge lehet ez. A munkaképességek azonos mértékét itt évszázados közös kultúrában kiérlelt értékek (altruizmus, állampolgári jogok, szolidaritás, műveltség, hagyománytisztelet, az élet — és terének tisztelete stb.) adják meg. Ezen értékek birtokában a társadalmat horizontálisan szabályozzák az emberek, a gyakorlati politikai-gazdasági intézmények másodlagosak vagy kifejezetten „gyarlók", roszszak. A tehetségnek itt már különleges jelentősége van, hiszen az elvontan, több oldalúan megragadható értékek megismerése és átadása egyéniségeket igényel, mindazonáltal a cél az, hogy lehetőleg mindenkihez eljussanak ezek a megtanulható (tehát nem született) készségek. A szegénység kulturális elmaradottság kérdése, szükségképpen lennie kell, de neveléssel, felvilágosítással orvosolható. Éppúgy, mint a nagy vagyonok kérdése, amelyek belátás alapján, önkéntes utakon végül is a kultúra kikristályosítására kell, hogy forduljanak.

4 Civil szocializmus. Az emberek lényegük szerint különbözőek. A sokadik generációs, „népi származék" középosztály, elszakadva gyökereitől és attól az intézményi reformtól, eszmétől, mely elődei tehetségét magába szívta s melynek sikere azokat az elszigeteltségből kiemelte, nem talál a mindenféle értékek, mechanizmusok összegyúrta önmagán kívül semmilyen más iránytűt. A lényegük szerint eltérő egyéni munkaképességeknek nem lehet valamilyen kitüntetett elvont vagy gyakorlati közösségiség a szabályozója, így minden intézmény és érték egymás mellett létjogosult. Ebből következően a mindenkori tehetségek integrálják, uralják a társadalmi rendszereket. Ezért a vagyonok is az ő kezükön halmozódnak fel. Az eltérő kulturális és intézményi szerepvállalási készségeket hordozó egyének vagy beleillenek egy-egy ilyen rendszerbe vagy nem. Ha nem, akkor menthetetlenül kiszelektálódnak, így munkaképességük kiegyenlítő ereje arra korlátozódik, hogy lehetővé teszi számukra az elszigetelődés ellenére az elnyomorodás elkerülését és/vagy az elszigeteltségben a megújulást. Ennek technikai feltétele van, erre még visszatérünk.

Most, a szintek sorának végére csak ennyit: ugye mondanom se kell, hogy a szintek elemei az elméletekben, a gyakorlatban összekevered(het)nek.

E szintek felfoghatók a felvilágosodás gondolati hagyományának folytatásaként. A felvilágosodás politikaelméletileg kimondja a származási előjogok trónfosztását, kezdve a nemesi előjogok eltörlésétől, folytatva abban az ideálban, hogy az eszes, tehetséges vállalkozó egyének tisztes tulajdont szerezve szervezik liberális társadalmaikat. A nagy vagyonok felhalmozódása már az ideál problematikusságára utal, nevezetesen arra, hogy ebben a tehetség, mint az ember megkülönböztető jellemzője, társadalomelőttinek tételeződik, azaz végül is kontrollálhatatlan származási előny. Ennek kiküszöbölését szolgálja elméletileg az, hogy az ember elé a többi embert, társadalmi közösségét tesszük mércéül. Szintjeink sorában ez egyre kevésbé jelent gyakorlati meghatározottságot (a közösen folyó lét ellenőrző szerepe, a képzettség mércéje, az elvont értékek szabályozó funkciója, az eredetiségek összemérhetetlenségének joga); egyre elvontabbá, egyre inkább belső tulajdonsággá válik. A politikai hatalomnak a tehetségeket kordában tartó szerepe is fokozatosan csökken, hogy végül el is tűnjön; és a tehetség egyre inkább társadalmi tulajdonsággá válik (a külsődleges zavarótényezőtől, a hasznos segédeszközön, majd nélkülözhetetlen katalizátoron át, a társadalmi integráció ellátójának funkciójáig).

A fázisok időben követik egymást. Például, míg két-három évtizede a demokratikus szocializmus ígérte a társadalmi konfliktusok helyes kezelésének útját, addig ma már a tradicionális és általános emberi értékek védelme szerepel együtt a modernizáció radikális végigvitelének igényével. Utóbbiak vad konfliktusának oka, hogy bármelyikük háttérbe szorulása emberek elnyomorodásával fenyeget. Nem teljesül ugyanis egyenlőre az az előbb már említett feltétel, hogy a civilizált lét *minimuma* igen olcsón elérhető legyen. (Az energia drágasága a ludas ebben. Megoldást olyan technológia jelenthetne, amelynek segítségével a közvetlen környezetből elvont energia hasznosulna, mégpedig a használattal rövid úton, gyorsan eredeti állapotába visszajutva. Pláne, ha ez a technika kicsiben, amatőr alapon is használható lenne, amikor is mindenki minél több igényét igyekezne kielégíteni, egységnyi erőforrásainak felhasználásával.) A modernizáció vagy emberi értékek (ál)konfliktus így feloldható lenne: Az emberek elviselnék a munkamegosztásból való kiszorulást, akár mert egy újítás okozta, akár mert a megújulást fékező valamely érték; akár mert kísérletezni akarnak, hogy újítóvá válva átformálhassák a munkamegosztást, akár mert egy értéket követve nem tudnak vagy akarnak alkalmazkodni valamely kialakult integrált rendszerhez. A probléma ezek után az lenne, hogy bár az alapszükségletekhez képest végtelenek lehetnek erőforrásaink, a végtelenül bővíthető és egyéni ízlésre szabható egyéni igényekhez képest nem. Az jár jól, aki egységnyi erőforrással minél több és kifinomultabb szükségletét tudja kielégíteni.

K. S.

Látókör

MEDITÁCIÓ AZ EMBERI JOGOKRÓL címmel **FÖLDESI TAMÁS** készülő könyvének bevezető fejezetéből olvashatunk a **VILÁGOSSÁG** áprilisi számában. Ebben az emberi jogoknak a kelet-európai szocialista országokban való értelmezését és érvényesülését elemzi. Ezekre az országokra ellentmondásos tendenciák érvényesülnek. Egyfelől — összhangban az ENSZ Alapokmányával és az emberi jogokról szóló 1948-as és 1966-os dokumentumokkal — hangsúlyozzák, hogy társadalmi gyakorlatuk megfelel ezeknek a deklarált elveknek. Másfelől azonban az, hogy lényegileg egypártrendszerű politikai felépítésűek többségükben, a klasszikus politikai emberi jogok érvényesülését csak korlátozottan engedi, s a gyakorlat, valamint a jogalkotás e téren eltér a nemzetközileg is kodifikált változattól. Emiatt „a klasszikus politikai *emberi jogok jogi garantálása lényegileg megoldatlan...*”

Jellemző ezekre a politikai rendszerekre az is (valamilyen mértékben), hogy a társadalomtudományoktól elvárják a fennálló gyakorlat elméleti legitimálását is. Ez konfliktust vált ki a kutatók között. A legtipikusabb magatartás szerint a szerzők apologetikus megközelítésből úgy gondolják, hogy a monolitikus egypártrendszer a fejlődés csúcsa, az emberi-állampolgári jogok szerepét innen vezetik le. Ennek megfelelően *e nézet képviselői megideologizálják az emberi-állampolgári jogok korlátozásának szükségességét; ezt előrehaladásnak tüntetik fel; értékelésük tengelyébe az emberi jogok diszkontinuitásának gondolatát helyezik; miközben magasabbrendűnek tüntetik fel a kelet-európai országok emberi jogait, degradálják is azokat, hiszen a jogrendszerben sem funkcionálnak alapjogokként.*

Említésre méltó még, hogy e monolit koncepció a marxizmus klasszikusainak egyes kiragadott állásfoglalásaira épül, holott vannak másfajta interpretációt lehetővé tevő gondolataik is (a klasszikusoknak). *A szerző szerint a valós társadalmi érdek „szükségessé teszi az emberi-állampolgári jogok kelet-európai elméletének újraértékelését.”* A demokratikus társadalmi berendezkedés, de a társadalmi-gazdasági fejlődés szempontjából is a kérdés kardinális jelentőségű, s a kontinuitásnak kellene dominálnia a megközelítésekben. Ez szorosan összefügg azzal is, hogy társadalmi-történeti okok következtében

pluralisztikus politikai felépítés esetén

nem biztos, hogy megmaradna a kommunista pártok hegemóniája, s ennek fényében *az emberi jogok korlátozása nem az előrehaladás bizonyítéka, hanem „a politikai, gazdasági és egyéb jellegű versenyképesség hiányának sajátos megnyilvánulása.”* Mindezek alapján Földesi Tamás készülő könyvében az emberi jogok kontinuitáson alapuló koncepciójának kidolgozására tesz kísérletet.

KULCSÁR KÁLMÁN a **VALÓSÁG** idei 4. számában szintén ezzel a kérdéssel foglalkozik **EMBERI JOGOK: DEKLARÁCIÓK ÉS VALÓSÁG** című írásában. Bevezetőül *elemzi az emberi jogok angol fejlődését. Az emberi és állampolgári jogok biztosítása* Angliában nincs alkotmányos deklarációkban és elvekben megfogalmazva, tényleges érvényesülésük mégis biztosított, s ennek alapjai *az angol bírói szervezet sajátosságaiban keresendők: az angol bírák elmozdíthatatlanok és teljesen függetlenek 1701 óta;* a bírák hivatásuk csúcspontjaként kerülnek ide, és nem mint hivatalos funkcionáriusok. A biztosítékokat „a jogszolgáltatás folyamatában kifejeződő és jogszolgáltatás gépezetébe, szervezetébe beépült garanciák” jelenthetik.

A kelet- és közép-kelet európai régióban a politikai rendszer történetileg is túlsúlyossá vált, *a politikai kultúra paternalista válfaja alakult ki, ami nem kedvezett az emberi jogok jogszolgáltatásban is kifejeződő fejlődésének.* Nem javult a helyzet a szocialista átalakulás után sem, sőt *az állam túlsúlya ideológiai alátámasztást is kapott.* Kulcsár Kálmán szerint *„a társadalom további fejlődése számára már nem egyszerűen a gazdaság «államivá» válása során bekövetkezett torzulások leépítése vált elengedhetetlenné, hanem az állam és a «polgári társadalom» viszonyának olyan alakulása is, amelyben az egyén mint a polgári társadalom része is partner.”*

Milyen *változtatások szükségesek?* Meg kell teremteni a gazdasági cselekvők számára a stabil, világos, kiszámítható jogi környezetet, *az élet minden területén uralkodó jogi biztonságot,* továbbá *alapvető az állam önkorlátozása, a politikai rendszer túlsúlyának megszüntetése.* Ebben segíthet a hatalommegosztás elvének gyakorlati megvalósítása a valóságos állami berendezkedésben. Különösen *fontos ehhez még a bíráskodásnak a kiemelten kezelése,* a képviselet-jogalkotás és végrehajtás-közigazgatással legalább azonos szintre emelése — akár az

alkotmányosság tartalmi felülvizsgálatának

megoldásával is. A szerző szerint *hazánkban is megvalósítható lenne a független bírói szervezet* (mint az autoritatív politika fékje) *kialakítása.* Az emberi és állampolgári jogok garanciáit három szinten határozza meg: a) az elkülönült társadalmi szférák, a racionális emberi magatartás és vállalkozást segítő feltételek megteremtése, b) a politikai rendszer túlsúlyának megszüntetése, ami kifejeződik az állam önkorlátozásában, c) a hatalmi ágak elválasztása, az alkotmánybíráskodás megteremtése, a bíráskodás súlyának, társadalmi presztízsének növelése, mint az emberi jogok érvényesülése kontrollálásának állami szervezeti rendszere.

A VALÓSÁG májusi számában többen hozzászóltak Berend T. Iván januári írásához, amelyben a hetvenes évek magyar ellenreform-folyamatát elemezte. *A vita lényege az okok súlyának, szerepének megítélésében van,* legalábbis **ANTAL LÁSZLÓ, SZAMUELY LÁSZLÓ** és **BEREND T. IVÁN** között. Ezalatt a *külső és belső okok eltérő megítélése* értendő. Hozzászólt a tanulmányhoz **SZABÓ LÁSZLÓ** is, aki azt vetette az akadémikus szemére, hogy reformellenesnek titulálta újságcikkeit. Erre lényegében Antal László fogalmazta meg a választ, miszerint a fontos itt az, hogy a visszaélések elleni harc általában a kisvállalkozókkal és a háztájizókkal szemben folyt, míg a nagyvállalatoknál,

a hatalom szféráiban elkövetett visszaélések

ritkán hívták ki a sajtó, s a sajtóban a visszaélések ellen harcolók, (mint Szabó László) indulatát... *Szabó László* szerint Berend T. Iván a források kiválasztásánál helytelenül járt el, mert újságcikkekből idézett, másrészt vitatja azok felhasználási módját, s *azt állítja, kimerítette a tanulmány szerzője a polgári törvénykönyv egyik paragrafusa által meghatározott bűnt,* harmadrészt most igazságot osztogat a tudós, aki a hatvanas-hetvenes évek fordulóján még egészen mást mondott. Mint akadémikusunk válaszából kiderül *kár, hogy Sz. L. eltekintett az idézetektől és a forrásmunkák megjelölésétől, mert abból látható lett volna, hogy a más véleményt tükröző munkák Berend Iván (T. nélkül) közgazdász munkái, aki a tervhivatalban volt tisztviselő.* Berend T. Iván viszont sosem dolgozott a tervhivatalban .. „Ez esetben tehát nem érinti a polgári törvénykönyvet, nem bűn, csupán hiba.”

B. J.

Látni és látszani

(Olvasói levél)

Ez a mélyértelmű közlekedésrendészeti bölcsesség jutott eszembe, amikor újraolvastam *Gondi József, Mihály Albert* és *Valcsicsák Imre* vitáját. A Közgazdász 1988/7., 8. és 10. számában megjelent eszmecsere számomra rendkívül fontos tanulságokkal szolgál.

A vitában először Gondi József és Mihály Albert fejtették ki nézeteiket a szocializmus politikai rendszerének reformjáról. Cikküket olvasván én úgy éreztem, hogy a Közgazdász hasábjain át reánk szakadt a glásznoszty, a demokrácia és minden, ami csak kell. Valósággal üdítő volt ez a hamisítatlanul konzervatív szövegezésű valódi konzervatív álláspont. Igazi felüdülés az ideológiai polémiákat fölhígító álságos reform-hablatyolások közepett. Gondi József és Mihály Albert minden fondorkodás nélkül, nyíltan kiálltak eszmeiségük védelmében. Szerintük még összeegyeztethető a szocializmussal az a mozgás, mikor is a volt uralkodó osztályok leszármazottai, politikai, szellemi örökösei elhódítják a munkásság képviselői elől valahol („például Szegeden”) a *helyi hatalom* mandátumainak többségét. E téren indokolatlanok az „osztályharcos reflexek”, hiszen mutatis mutandis így van ez minden működő burzsoá demokráciában. Az viszont már nem mindegy — állítják indirekt módon a szerzők —, hogy a burzsoá örökösök időnként befúrják magukat a *pártba,* sőt a *parlamentbe* is. Itt már, ugye, szükség van a „hivatalos politikai szférából kirekesztő” osztályharcos éberségre.

Mármost, szerintem a fő kérdés, hogy miként reagálhatunk ezekre a gondolatokra.

Többféleképpen. Például, ahogyan talán Marx tenné, kicsit vicceskedve, szurkálódva: Elmondhatnánk, hogy jövőnket illetően bizony bennünket is kétségek gyötörnek időnként. Tudjuk ugyan, hogy *Esterházy Péter* most csak az Iskola a határon című regény másolásával foglalatoskodik, na de azért az ördög nem alszik. Esterházy csak látszólag nem ér rá kasznárokkal, számadókkal, tűzrőlpattant, bögyös fehércselédekkel bíbelődni. Tudjuk, hogy a *Weiss Manfrédoknak, Ganz Ábrahámoknak* már fáj a foguk a finom szocialista pecsenyére. Csak beleülnének a készbe, henye mozdulattal söpörnék be a kollektivista decentralizáció minden vívmányát, ha osztályharcos reflexeink ellankadnának. Nem kell lázasan vizionálnunk ahhoz, hogy lelki szemeinkkel már lássuk *Goldberger Leó* ivadékainak aberrált örömét, amint a reprivatizációs bizottság határozata által visszanyerik a Skála Spurit.

Persze nem lehet mindenkinek olyan jó humora, mint Marxnak meg nekem. Ezért sokszor elegendő, ha *egyszerűen tudomásul vesszük,* hogy Gondi József és Mihály Albert ilyennek látják, mert egy kvázi-marxista fátyolon keresztül szemlélik a világot. Ugyanis Marx számos írásából egyértelműen kitűnik, hogy a szocializmus nem valamiféle pirosra (kollektivistára, munkás-parasztosra) pingált polgári bürokrácia, hanem egy attól eltérő, merőben más konstrukció. Emlékezzünk: *Lenin* a „kereskedelem szabadságát” nemes egyszerűséggel kapitalizmusnak titulálta. Okos ember volt, nem küzdött, nem harcolt a piac, a kereskedés, a spekuláció ellen (1921 után), hanem annak nevezte, ami. Én úgy gondolom, hogy a marxi—lenini logikához Gondi József és Mihály Albert koncepciójával szemben sokkal inkább *Liska Tibor* szubjektív értékítélete áll közelebb. Liska nemrégiben amerikai előadáskörútján — ahogy ő mondja — temetni volt az Államokat, nem dicsérni. És nem csalódott, odakünn éppoly rohadtul érezte magát, mint itthon, pedig az amerikai bürokrácia még működik is valamennyire, nem szorul „átfogó és radikális reformra”. Liska szerint: ha kell, ha másképpen nem megy, hát legyen tőzsde, legyenek részvénytársaságok (ami még mindig elviselhetőbb, mint a roggyant feudális despotizmus, a bürokratikus anarchia), jobb híján próbáljuk meg optimalizálni a „parlamentalista kreténizmust” (Marx), az olasz, francia hatalomgyakorlási technikákból (Gondi, Mihály) igyekezzünk átmásolni mindent, amit lehet — de legalább ne nevezzük mindezt szocializmusnak (ha csak nem nagyon muszáj).

Végezetül válaszolhatunk úgy is Gondiék kihívására, ahogyan Valcsicsák Imre tette. Kissé indignálódva, kisleányos duzzogással. Valcsicsák Imre nagy bánata, sértettségének fő oka (ezzel indítja vitairatát), hogy „már évek óta képtelen gondolati közelségbe kerülni” kollégáival, Gondi Józseffel és Mihály Alberttel. Na, de miért baj ez? Én sem értek egyet Gondiékkal, s éppen ezért nem akarok túlzottan közel kerülni hozzájuk (gondolatilag persze!). Ha már úgy alakult, úgy intézte a történelem, hogy nálunk a politikailag aktív emberek zöme egy pártba tömörült (majdnem azt mondtam: kényszerült), akkor meg kell tanulnunk elviselni, méltányolni, ha lehet, akár szeretni is egymás emberségét, tisztességét, ugyanakkor meg kell tanulnunk minden skrupulus nélkül, könnyed radikalizmussal leválni az ellentétes gondolatiságról. Ellenkező esetben fennáll a veszélye annak, hogy tényleg „örökre megalvadunk”. Mert jellemző az is, ahogyan Gondi József és Mihály Albert fogadják Valcsicsák Imre fölháborodását: Valcsicsákéhoz hasonló kedvetlenséggel veszik tudomásul, hogy kollégájuk nem tartja őket elvtársainak. Föladva tiszteletre méltó konzervativizmusukat, már-már szánalmas igyekezettel bizonygatják, hogy, mint mindenki ma Magyarországon, tulajdonképpen ők maguk is virtigli reformerek. Tárgyilagos platformvitát forszíroznak. De miért? Mire való a tárgyilagosság a politikai-ideológiai vitában? Adódik erre is helyes válasz — azt hiszem. Tárgyilagosságra ott van szükség, ahol nincsen sajtószabadság. Ellenben, ahol (majdnem) mindenki szabadon kifejtheti álláspontját, akadályok nélkül közreadhatja nézeteit, ott éppen nem az egy tömbből faragott (sokszor csak udvariaskodó) tárgyilagosságra, hanem a pimasz vélekedések pornográfiájára, a gondolatok véres gyilkolódására van szükség. Mert meggyőződésem, hogy a kelet-európai peresztrojka nem pusztán tudományos probléma. Sőt, alapvetően nem az. A fordulat, reform és megújulás csak sok-sok szubjektív, elfogult, emberből való ember nyilvános vitája-veszekedése lehet.

Látni és (jól) látszani. Azt mondják a szakemberek, hogy ezen ma élet és halál múlik.

VÁGRÉTI LÁSZLÓ

Idegen forgalom — **Fotó: Rózsa Gábor**

„Pimasz” — parttalan platformszabadságot!?

Válasz Vágréti Lászlónak

Kritikusunk — nyilván abból a nézőpontból, amit képvisel — a glasznoszty teremtette körülmények között megjelenő hamisítatlan konzervativizmusnak nevezi álláspontunkat. Ha jól értjük, — ami nem is olyan egyszerű, mivel korántsem világosan, egyértelműen fogalmazza meg véleményét, — szerinte *Marx* szocializmusfelfogásába nem fér bele sem a piac, tőzsde, sem pedig az, hogy az ellenzék, ellenség *(Esterházyak, Weiss Manfréd)* stb. utódai helyi hatalmakat hódítsanak el. Márpedig az áru- és pénzviszonyok,

az ellenzék, itteni, mai valóságok.

Nem kellene ezt a marxizmus, a szocializmus eszmei ill. valóságrendszerének keretébe „behablatyolni”, hanem — ahogyan valószínűleg Marx tette volna, „humorosan”, vagy ahogyan *Liska Tiborra* hivatkozva Vágréti írja: ha a szocializmus gazdasági és politikai rendszere nem működik, a tőkés mechanizmus pedig mégiscsak, — akkor nyíltan le kellene mondani a tőzsde, a részvénytársaságok, a polgári demokrácia hatalmi technikáinak a marxizmussal, a szocializmussal való összeegyeztetéséről. Ezzel, a szerző szerint feltehetően „korszerű” saját állásponttal szemben vagyunk mi, „konzervatívak”, mivel még mindig ragaszkodunk a marxizmushoz, a szocializmushoz, Vágréti tehát feje tetejére állítja, éppen ellentétes tartalmakkal tölti meg mind a korszerűség, mind pedig a konzervativizmus értelmét, fogalmát. Álláspontja a szocializmus egyfajta feladásainak, negligálásának álláspontja, aminek nyílt kimondását a demokratikus munkáshatalom megengedheti, de el nem fogadhatja, követői elé — egy bizonyos határon túl — politikai korlátokat állít.

Vágréti azt állítja, hogy tárgyilagos politikai platformvita nem lehetséges és nem is szükséges. Az csak az egypártrendszer keretében gondolkodók követelése, igénye. Tudjuk, hogy a politikai platformvitákból — amíg antagonisztikus osztályellentétek dominálnak — nem lehet kiküszöbölni a szubjektivizmust, elfogultságot, „a pimasz vélekedések pornográfiáját”, de úgy gondoljuk, ha már nem ezek dominálnak akkor — legalábbis a nem-antagonisztikus relációkban — lehet és kell is. Sőt, ilyen esetekben még az élesebb politikai ellentétben állóktól is elvárható, hogy tiszteletben tartsák egymás álláspontját, legalábbis annyira, hogy azt minél pontosabban értemezzék, hogy valóban azzal, s ne annak általuk átköltött verziójával vitatkozzanak. (Ez mellesleg a színvonalas politizálásnak is egyik feltétele!) A pontos értelmezés lehetősége persze a másik fél pontosságáról, teljességétől is függ és itt bőven van olyasmi, amiről mi, a vita tárgyát képező írásban nem vagy csak érintőleg, beszéltünk, ezért a legfőbb kérdéssel kapcsolatos álláspontunkat jelezzük, amit, kritikusunk nem ismerve álláspontunkat, nekünk tulajdonított, esetleg félreértett vagy félremagyarázott.

Mi is azon a véleményen vagyunk, hogy Marx szocializmus-kommunizmus koncepciójával az áru- és pénzviszonyok, a tőzsde, az ellenség/ellenzék helyi hatalma összeegyeztethetetlen, amennyiben szocializmuson és kommunizmuson a már megvalósult, kifejlett, klasszikus szintjét értjük. Marx azonban azt is tudta, és ezt a mai valóság egyre inkább igazolja is — hogy a szocializmus-kommunizmus a kapitalizmusból nem egyszerre és készen, hanem egy viszonylag hosszú ún. átmeneti korszakon keresztül épül fel, amelyben éppen ezért szükségképpen lesznek már szocialista és még nem vagy nem teljesen, szocialista viszonyok. Ez az átmeneti korszak tehát az épülőfélben lévő szocializmus és mi, ma — és valószínű még egy jó ideig — ilyenben élünk. Korábban azt gondoltuk, hogy a szocializmus hamar felépíthető, hogy már kész is vagy majdnem kész. Ma már kezdjük tudni, hogy ez nem ilyen rövid és egyszerű, hogy nem lehet a szocializmus építésének korszakait büntetlenül átugrani, az áru- és pénzviszonyokat adminisztratív úton háttérbe szorítani, kiiktatni, a szocializmusépítés szempontjából csupán, vagy főleg negatívként kezelni, az ellenzéket/ellenséget, amikor még létezik, nem létezőnek tekinteni. Ez azonban nem jelenti azt,

hogy le kellene mondanunk a szocializmusról,

a szocializmus építésének magasabb, fejlettebb fokairól és ezzel összefüggésben a demokratikus és szocialista tervgazdálkodás magasabb fokának megteremtéséről, (ami még mindig helyet ad bizonyos áru- és pénzviszonyoknak), a munkáshatalom demokratikus formájának kifejlesztéséről, amelyben még az ellenzék is helyi hatalomhoz juthat. Szerintünk ez a szocialista viszonyokban ma zajló reformfolyamat lényege — (amelynek természetesen szintén különböző irányzatai vannak, lesznek); — és ez nem konzervativizmus, hanem szocialista progresszió. Szerintünk is van szocialista konzervativizmus (erről írtunk is), akik a szocializmus építésének első fázisára (nem a hibák, hanem az akkor szükségszerű) jellemzők továbbvitelét, toldozgatásait, foltozgatását akarják. S vannak (arról is írtunk) nem szocialista konzervatívak is, akik a szocializmusról való lemondást, főleg különféle kispolgári szocializmus (valójában kispolgári — liberális polgári demokratikus rendszer) felé való — tehát történelmileg visszafelé való — mozgást akarnak, képviselnek.

Úgy gondoljuk, hogy álláspontunk — ha nem is „könnyed radikalizmussal”, de igen határozottan és világosan szemben áll mind a „szocialista”, mind az ön „hagyományos” konzervativizmusával.

GONDI JÓZSEF,
MIHÁLY ALBERT

Révész Ferenc a filozófusok vitájához

Mi okoz fizikai fájdalmat...

Úgy látszik, fokozott érdeklődés kíséri a filozófia tanszék oktatói között kirobbant, pontosabban régóta létező, most nyilvánosságra került vitát. Az egyetemen kívül, de nagy mértékben azon belül is sok kérdés hangzik el, többen nem tudják mire vélni ezt a határozott szembenállást. Feltehető, eleddig „jól lepleződött" az a gyökeres különbség, sőt alapvető szemléleti kérdésekben való szembenállás, ami most nyilvánvalóvá vált. Természetes az, hogy ha évek hosszú során a vitatkozó felek nem tudják egymást érdemi kérdésekben meggyőzni, ha vitájuk végsősoron ugyanazon kérdésekről újratermelődik, akkor jogos a közvélemény előtt világossá tenni ezt a különbséget. Már csak azért is, mert a „madarat tolláról, embert barátjáról" közmondás alapján nem vet jó fényt a tanszék tagjaira, ha azonosítják őket. Ha alapvetően különböző szemléletű tanárok egységes tanszék benyomását keltik, akkor joggal azonosítják őket.

Milyen kérdések azok, amelyek olvastán fizikai fájdalmat érezhetünk? Itt nem konkrét elméleti kérdésekről van szó elsősorban, hanem „szemléletről", a problémák megközelítési módjáról, amikor a problémák elemzésénél, felvázolásánál, megítélésénél, nem a valóságos helyzetből, hanem ideológiai tételekből, sőt lejárt, idejétmúlt ideológiai tételekből indulnak ki. Ha ez ismétlődik és mindig ide érkezünk, akkor ez egy bizonyos idő múltán éles problémaként jelentkezik.

Egyébként is egy tanszék tagjai — különösen, ha egy filozófia tanszékről van szó —, akkor cselekszenek helyesen, ha törekszenek nyilvánvalóvá tenni a jelen-, és utókornak egyaránt, milyen gondok foglalkoztatják őket, még akkor is, ha ez megosztottságot jelez. Többek között ezért sem helyeselhető az az egyébként önmagában jelentéktelen eset, hogy a NOSZF 70. évfordulója alkalmából rendezett tanszéki tudományos ülés publikálásra készült összefoglalójából — mert a tanszékvezető nem értett vele egyet — kimaradt az az előadás, amely erre az évfordulóra készült, de előzetes egyeztetés után a KB ideológiai téziseiről szóló tanszéki műhelyvitán hangzott el. Hogy ne legyen sejtelmes, miről van szó; az összefoglaló szóban forgó szövegét a bevezetőben jelzett indítékkal az alábbiakban teszem közzé:

„Ezekhez a mai konkrét problémákból kiinduló, ezek értelmezéséhez elméleti fogódzókat keresni igyekvő hozzászólásokhoz kapcsolható Révész Ferenc — később elhangzott — előadása, amelyben a „létező szocializmus" általános elméleti és mai aktuális kérdéseiről mondta el reflexióit. (Előadásának az MSZMP KB ideológiai téziseire való utalásai abból adódnak, hogy az ülésszak befejező szakasza időben éppen egybeesett a tézisekről szóló tanszéki műhelyvitával.)

A társadalmunk — az előadó véleménye szerint — minden területen válságba került. Válság van a gazdaságban, a politikai viszonyok zavarosak, az ideológia nem ad adekvát útmutatást. A korábbi értékrend felbomlott, új még nem alakult ki. Az MSZMP KB közelmúltban megjelent tézisei az ideológiáról, illetve a politikai intézményrendszerről — többek között homályos, önellentmondó kijelentéseikkel — ezt a válsághelyzetet tükrözi. Ebben a helyzetben különösen fontos világossá tenni azt — hangsúlyozta az előadó —, hogy a konzervatív alapokon nyugvó reformtörekvések mind elméletileg, mind gyakorlatilag csak a válsághelyzetet mélyítik és az elméleti-ideológiai zavart fokozzák.

Ma a létező szocializmus kérdéseiről szóló írások szerzői (ahogy az ideológiai tézisek összeállítói is) gyakran megsértik azt a vitathatatlan marxista módszertani elvet, mely szerint az eszmék, ideológiák, vizsgálatánál alapos helyzetelemzésből, a célok politikai tisztázásából kell kiindulni. Tudományos mélységű elemzéssel kell feltárni a jelenlegi helyzetet és ezzel megalapozni a szükséges politikai állásfoglalásokat, megadni a válaszokat a „hol vagyunk?", „milyen irányba tartunk?" kérdésekre. Az ideológiai problémák és értékzavarok gyökereit kell először feltárni, s a feladatokat így kijelölni.

Az előadó ezek után annak a véleményének adott hangot, hogy az ideológiai tézisek szerzői inkább a fejlődés kontinuitására helyezik a hangsúlyt és nem a fordulatra. Bizonyos mértékű megelégedettség hangulata érződik a szövegből. Úgy tűnik számára, hogy azokat a változásokat, új formákat, módszereket, amelyek az utóbbi években a gazdaságban létrejöttek, illetve ezeknek az emberi kapcsolatokra gyakorolt hatását a szerzők nem elemzik, nem vonják le a szükséges következtetéseket. Mindehhez persze a történetiség elvének megfelelő érvényesítésére, a létező szocializmus fejlődése lényegi tendenciáinak tudományos feltárására van szükség.

Révész Ferenc ezért foglalkozott ezután a reális szocializmus „eredetének" kérdésével, amelynek alapelveit és gyakorlatát szerinte lényegében Sztálin alakította ki a 30-as években, és ezt a modellt vették át később a népi demokráciák. A társadalomtudomány történetfilozófiai vonatkozásban lényegét tekintve feltárta Sztálin elméleti hibáját, aki — voluntarista módon, politikai érdekből — eltorzította a marxi formációelmélet alapját képező termelésimód-felfogást. (Ennek kapcsán az előadó *Tőkei Ferenc* Sztálin-kritikájára utalt a termelőerők és a termelési viszonyok, illetve a tartalom és forma dialektikáját illetően.)

A szocializmus sztálini modellje egy erősen centralizált politikai rendszer, amelyben a felülről vezérlés teljes egészében — szükségképpen — alátámasztja, kifejezi a gazdaság centralizáltságát. A társadalom gazdasági-politikai viszonyrendszerének ilyen alakulása a szellemi élet, az ideológia, a kultúra centrális irányítását, demokratikus fejlődésének megrekedését vonta maga után. Kialakult egy olyan konkrét társadalmi totalitás (amely az előadó szerint lényegében ma sem más, mint némileg módosított sztálini szocializmus), amelyet ha nem lényegében és egészében, hanem csak részlegesen, vagy egyáltalán nem alakítunk át, előbb-utóbb működésképtelenné válik. A munkásmozgalom napjainkban lényegében a sztálini alapokon nyugvó szocializmustól akar elrugaszkodni, s ennek nehézségei jelennek meg ideológiai, gazdasági, politikai formákban.

Az 1968-as magyar gazdasági mechanizmus reformfolyamata számára kedvezőtlen, sőt, kifejezetten fékező hatású volt, hogy a többi szocialista ország — Jugoszlávia kivételével — megmaradt a centralizált tervutasításos gazdasági modell mellett. A magyarországi reformkísérlet — hibái ellenére — progresszivitást képviselt. De elhúzódása, következetlensége visszarendeződései miatt mára ezt a haladó jelleget sok kérdésben elvesztette. Sőt, a Kínában, Szovjetunióban kialakult és a többi szocialista országban is előtérbe került reformbarát hangulat a magyar reform korábbi lépéseinek értékét nagyban csökkentette. Révész Ferenc azzal fejezte be előadását, hogy hangsúlyozta, az elemzett okok miatt napjainkban a szocialista fejlődés eddigi tapasztalatainak nem egyszerű elemzésére, hanem az eddig megtett út alapos kritikai áttekintésére, felülvizsgálatára van szükség."

Info: nyugdíjazás előtt?

Egy sokat vitatott és talán már régen a mozgalmi panoptikumba helyezésre érett mechanizmus, az információs jelentések helyzetét értékelte a párt-vb egy korábbi ülésén. *Kerekes Zsuzsa*, a tud. soc. tanszék munkatársa az alapszervezeti infok — egyetemi összegzője.

— *Mik a leglényegesebb jellemzői az elmúlt év információs jelentéseinek?*

— Tavaly az információs jelentések terjedelmüket tekintve minden témában erősen csökkentek. Míg korábban a párttagság kritikájának egyfajta — torz — formájaként funkcionáltak, addig 1987-ben egyértelműen a szkepszis vált meghatározóvá.

A gazdaságpolitika kérdései közül a részkérdések mellett a gazdaságpolitika egészének bírálata vált jellemzővé. A leginkább szóvátették: a koncepció hiányát; a kapkodó, átgondolatlan intézkedéseket; a kormányprogram megalapozatlan, ráolvasással gyógyítani akaró jellegét és a mindezekkel összefüggő felelősség kérdését. A jelentésekben még halvány utalás erejéig sem merült fel, hogy a tagság a XIII. kongresszust, a VII. ötéves tervet vagy a kormány programját elfogadható kiindulási alapnak tartaná a válság megoldására.

A belpolitikával kapcsolatban is megsokasodtak a politika működésének egészét bíráló megjegyzések, melyek — különösen az év vége felé — egyre gyakrabban felvetették a személyi felelősség kérdését és a személyi változások szükségességét. Világosan kirajzolódott, hogy a káderek ide-oda cserélgetésének a kritikát és indoklást mindig mellőző módszere nem csupán keserű viceket, de súlyos kritikát is termel.

Az előző évekhez képest felére csökkent a külpolitikát érintő jelzések száma. Szembetűnően megszaporodtak a Romániával, az ott élő magyarokkal foglalkozó aggódó vélemények, mégis minden hónapban visszatérő téma volt a Szovjetunióban végbemenő politikai változások egy-egy eseménye. Több ízben felmerült, hogy a külföldi minták átvételétől ma jellemzően a konzervatív belső erők óvnak, éppen azok, akik korábban kritikátlanul szemlélték e stagnáló társadalom viszonyait.

— *Többéves információs felelősi munkádnak milyen általános tapasztalatait összegezted mostani beszámolódban?*

— Úgy vélem — és feltehetően az információs jelentések terjedelmének csökkentése is ezt támasztja alá —, hogy a pártvezetés és a tagság között áthidalhatatlanná vált a szakadék, ezért a pártmunka e fajtája még inkább értelmetlenné és feleslegessé válik. Az információs jelentésekre (a helyi ügyeken kívül) soha nincs visszajelzés, s ami még súlyosabb, semmi nyoma nem látszik annak, hogy a párttagság véleménye a legcsekélyebb mértékben is befolyásolná a döntéseket. Ezen kívül még egy fontos jelenség van, amely az információs jelentés létjogosultságát egyre inkább megkérdőjelezi: ez pedig a taggyűlések vitaszellemének, politizáló jellegének előtérbe kerülése. (Például az 1987. júliusi KB-határozat, de még inkább a két kiadott tézis fogadtatása jelzi ezt.) Ha ez a folyamat tovább erősödik, akkor végre normális kerékvágásba kerülhetnek az alulról jövő információk, mert az alapszervezeti taggyűlések vitáiból szavazásaiból a jegyzőkönyv segítségével kiolvashatók lesznek a tagság céljai és elvárásai. Így a hangulatjelentés, mint egy megelőző korszak mára anakronisztikussá vált jelensége a múzeumba kerülhet.

— *Úgy tudom, a párt-vb is ez utóbbi forma mellett foglalt állást.*

— Igen, elvileg. Az átálláshoz azonban még szükség van egy kis időre, mivel a taggyűlések túlnyomó többsége jelenleg még önképzőköri jellegű (vezető politikusok szakembereinek tájékoztatói hangzanak el stb.). Egyelőre kevéssé vált elfogadottá, hogy a taggyűlés politizáló, politikaformáló fórum legyen.

K. S.

Gólyaláb

Csúcselegancia

Társadalomtudomány — európai színvonalon

Május 30-án az egyetemen tartotta második plenáris ülését a március 22-én megalakult Hajnal István Kör. Az új szervezet elsősorban tudományos, szakmai céllal jött létre, főként fiatal társadalomtörténészek részvételével. Elnöke *Bácskai Vera*, a Közgázon működő Kelet-Európai Kutatási Központ vezető munkatársa. A megalakulásra — Magyarországon megszokott módon — hosszas huzavona után kerülhetett sor; eredetileg a Magyar Történelmi Társulat szekciójaként kívántak működni, de miután kiderült, hogy ennek feltételei nem *adottak, s több akadály nehezítené munkájukat*, mint amennyi segítséget kapnának, a szervezők amellett döntöttek, hogy

Hajnal István nevét fölvéve

a későbbi egyesületté alakulás szándékával szervezett formában folytatják munkájukat. Folytatják, hiszen már két sikeres konferencia (1988. Salgótarján, 1987. Gyula — témáik: a rendi társadalom-polgári társadalom összefüggései, kutatásmódszertani kérdései voltak, a salgótarjáni konferencia anyaga már megjelent) és egy információs kiadvány első száma áll a hátuk mögött. 1989-re ismét egy konferencia összehívását tervezik, amely a társadalmi konfliktusok sokszempontú megközelítését tűzte ki célul. A felkészülés előzetes szekcióbeosztás alapján már megkezdődött. A kör érdeklődése a széles értelemben vett társadalomtörténetre és annak módszertani, szemléletbeli kérdéseire terjed ki, vagyis a mai magyar tudományos életben annyira hiányzó interdiszciplinaritás és csoportos kutatás felé tört utat egy szélesebb szakmai közvélemény és az eredmények, információk nagyobb volumenű cseréjére helyezve a hangsúlyt.

Nyilván ez a sokoldalúság is indokolja azt, hogy a kör névadójának a magyar társadalomtudományok egyik legkiemelkedőbb, legeredetibb, de elfelejtett — vagy talán még föl sem fedezett? — alakját választották, akinek életműve és sokoldalúsága, úgy tűnik — mostanra „érett be", mostanra lett a társadalomtudományok fejlődésében fontos viszonyítási pont. A Medvetánc 1982/2—3. és a Valóság 1988/3. számában olvashatunk róla írásokat, de várható tanulmánygyűjtemény megjelenése is. Kisebb munkáját a Batthyány-kormány külpolitikájáról már kiadták. A Valóságban megjelent tanulmány szerzője, *Glatz Ferenc* tartotta az első előadást, majd a tanítvány *Márkus István* szociológus és *Lakatos László* filozófus beszélt Hajnal István életéről és munkásságáról.

Nehéz lenne pontosan behatárolni Hajnal tevékenységi és kutatási területét — a világháború előtti magyar tudományos élet sem nyújtotta a kutatónak mindig az érdeklődésének leginkább megfelelő témát és területet — így azzal kellett foglalkoznia, amire „vevő" volt, vagy amivel megbízták. Valószínűleg ez a körülmény jelentősen befolyásolta Hajnal munkáját is. A tízes-húszas években a magyar paleográfiai iskolához kapcsolódott, a diplomatika történetén belül különösen a kancelláriatörténettel foglalkozott, kutatta a közép-európai írásbeliség kialakulását és viszonyát a nyugat-európai iskolákhoz. Munkáját szigorú tudományos logikai módszer és bizonyítási eljárás jellemezte. Jelentős szemléletbeli újításként hangsúlyozta az írásformák kutatását az intézmények összehasonlítására koncentráló módszerrel szemben és kiemelte az írástudók mint társadalmi réteg vizsgálatának fontosságát. A társadalmi aspektusok figyelembevétele révén érthetjük csak meg az írásszokásokat, írásmódokat, illetve ennek hiányában jóval kevesebb és megalapozatlanabb következtetést vonhatunk le. Nem is beszélve arról, hogy a társadalmak fejlődésében a történelmi emlékanyag különböző formákban csapódik le, az írás ennek csak egy vetülete. Éppen ezért nem lehet ugyanazzal a módszertannal — amely elsősorban az ókori és középkori forráskutatás során alakult ki — vizsgálni az új kor emlékanyagát, amelyben jóval nagyobb szerepe volt például a technikai eszközöknek. De minden emlék és alkotás funkcióját és jelentőségét csak a társadalmi háttér ismeretében érthetjük meg. Bár Hajnal élete végén még egyszer visszatért az általa feldolgozott dokumentumok értelmezéséhez, ez a kezdeményezése is torzóban maradt. (Az általa megkezdett munkát és a társadalomtörténeti szempont érvényesítését *Mályusz Elemér* munkáiban kísérhetjük nyomon, míg módszertani újítása lényegében máig megvalósításra vár.)

Hajnal a *Hóman-Szekfű* vezette iskolához tartozott, az ő segítségükkel kapott tanszéket (újkori egyetemes történet) a pesti tudományegyetemen, de később az átértékelési viták során elutasította a szellemtörténetinek tartott irányzatot (akkoriban érdeklődése a történelmi személyiségek, a szociálpszichológia felé fordult). Ezen az úton jutott el a szociológiához, ebben a formában Magyarországon talán elsőként. A szellemtörténettel kapcsolatos fenntartásait hangoztatta *Weberrel* szemben is, az empirikus szociológiát részesítve előnyben.

Hajnal gondolkodásmódjára jellemző, hogy nem értett egyet azokkal az elméletekkel, amelyek túlzottan egy tényezőre vezették vissza a történelmi fejlődést (így

a marxizmussal szemben is ez volt a kifogása,

mégis valamilyen formában igyekezett szintézist kialakítani a történelmi korokban, s ehhez megpróbált egy általa döntőnek tartott elemet kiemelni. (Így lett egyfajta szintetizáló pont a középkorban a malom, a technika történetében a vas.)

Ahogy mondtuk, közelebb állt hozzá az empirikus megközelítés a szociológiában, nem elválaszthatóan a lipcsei kultúrtörténeti intézetben szerzett tapasztalataitól, amelyek azt a nagy tanulságot jelentették (különösen a nem európai kultúrák vizsgálatának eredményeképpen), hogy az államban, nemzetben gondolkodó és a fejlődést ebben láttató európai (jelen esetben közép-európai) történetírás nagyon sok lényeges szempontot elsikkaszt. Ez magyarázza növekvő számú technikatörténeti tanulmányait, és a társadalmak „legmélyebben fekvő" metszeteinek vizsgálatát! (Például a munkafolyamatok, szokásformák elemzését, bizonyos értelemben az időmérlegek alkalmazását). Lassan-lassan jutott el a mai történettudomány addig, hogy ne az állami-nemzeti keretek vizsgálatát tekintse legfontosabb feladatának Hajnal

éppen a technikatörténetben

vélte megtalálni azt a közös alapot, amelyre a legújabb kor történetét érdemes lenne felfűzni — ma már persze egyes megállapításai elavultak, a kisiparos réteg, mint a fejlődés igazi és „pozitív értékű" hordozója a nagyvállalatokkal és a nagyburzsoáziával szemben nem reális alternatíva. Teljesítménye azonban vitán fölül áll, s igazából a francia Annales-iskolával rokonítható, de tőle független.

Az alapvető újdonság Hajnal István munkásságában éppen az új szemléletmód kialakítása, hogy a kutatási részterületek mellett — legyen szó akár oklevéltanról, akár technikatörténetről — ne vesszen el a közös szempont, a társadalom vizsgálata. Fordulatot jelent ez kétségtelenül, fordulatot a tömegek, a szociológiai szempontok felé, egyfajta társadalmasodást — éppen ezek a gondolatok azok, amelyek Hajnal Istvánt ma is időszerűvé teszik, sőt, ma teszik igazán időszerűvé.

Utat törni mindig sok kínlódással jár. Új gondolatok és tudományágak itthoni alkalmazása, tépelődő, bizonytalan, mindig viszakanyaradó és visszakérdező gondolatok — mégis, európai mértékkel mérve is jelentős előrelépések, amelyek egészen a funkcionalizmusig, a cél-érték- és tradicionális racionalitás fogalmáig, a demokrácia, önszerveződő szokásokon és tradíciókon alapuló változatának elgondolásáig vezetnek. Hajnal új kategóriái,

az érdekszerűség és a szokásszerűség

más megközelítésekhez nyújtottak segítséget a történelem értelmezésében. A felvilágosodás már nem feltétlenül pozitív hatású, a középkor „anarchiája" bizonyos szempontból a modern demokráciák építkezési elveinek mintájául szolgálhat. A nemzetállam sem feltétlenül pozitív: önálósága az európai „államok feletti" demokráciában érték, de ha céljait és eszközeit tekintve totális állam, akkor már negatív. A történelem maga is „tépelődve" halad előre, nincs egyértelmű meghatározottság, ok-okozati viszony. Talán még számunkra is, talán még ma is utópiának hat az a gondolat, hogy a világ sem egyszerűen világgazdaság, hanem a politikai integráció útjára lépve és a kommunikáció forradalmának küszöbén világtársadalom is — ha pedig az, akkor egy ennek megfelelő szintű gondolkodásmódra és társadalomtudományra van szükség — régiók elemzésére, az intézményesülés nyomon követésére. Mindez nemcsak új szemléletmódot tételez fel, hanem egy új társadalomtudományt is. Az ebbe az irányba haladó történelmi-szociológiai gondolkodásnak Hajnal feltétlenül egyik elindítója és szellemi atyja. A magyar társadalomtudománynak, ha európai színvonalon kíván alkotni, feltétlenül szüksége lesz Hajnal István gondolataira.

B. Z.

ZAIEN SAMIR

Szakítás

Szempillantással búcsúzott
és becsukta az utolsó
ablakot
se mosolyt
se magyarázatot
csak emlékeket hagyott
...
istenem... mi bánatot
milyen álmokat
álmodot
milyen gondolatot
olvasott
beszédeket hallgatott
...
velem nevetett
és szomorkodott
istenem mért
távozott
a széllel itt hagyott

A magyar kultúráért és tudományért

Májusban országos szakmai érdeklődést keltő nagy rendezvény színtere volt egyetemünk (erre kevéssé alkalmas) épületegyüttese. A Közgáz Társadalomtudományi Klub, valamint a Széchenyi István Szakkollégium magyarságtudományi kurzusának —, amelyek régóta foglalkoznak a témával — néhány tagja *Magyar kultúra és tudomány Csehszlovákiában* címmel szervezett *háromnapos eseménysorozatot.*

Mindennek jelentőségét csupán az adja, hogy a téma *aligalig van nyomokban is jelen a hazai oktatásban, tömegkommunikációban és köztudatban,* s ezt pótlandó az erre hivatottnak tekinthető intézmények (tudományos és kiadói műhelyek stb.) sem igen jelentkeztek eddig hatszázezres nemzettségünk életének, munkásságának ilyenfajta bemutatásával.

A nagyszámú előadás közül témáját tekintve *kiemelkedett Popély Gyula,* illetve *Varga Sándor előadása,* akik az 1945 előtti, illetve utáni *csehszlovákiai magyar iskolaügy helyzetét, gondjait elemezték* sok eddig publikálatlan statisztikai adattal alátámasztva. *Turczel Lajos* professzor részletes áttekintést adott az *1945 előtti kisebbségi tudományos életről, Tóth Károly* pedig mélyen és *kritikusan vázolta 1945-től napjainkig terjedően annak feltételrendszerét, lehetőségeit, esélyeit. Liszka József* a néprajzkutatás, *Kovács László* a nyelvészet és a nyelvjáráskutatás, *Tóth László a színjátszás helyzetét* festette le korrekt, alapos előadásában. *Balla Kálmán az irodalmi életről* beszélt. Valamennyi előadásból *kitűnt, hogy csehszlovákiai magyar barátaink az arra hivatott nemzetiségi feltételrendszer nagyon nagy fokú hiányossága mellett, sokszor teljesen önerőre hagyatkozva érik el fontos eredményeiket, s ehhez Magyarországról igen kevés figyelmet s különösen kevés segítséget kapnak.* Külön színfoltot jelentett a sokoldalú tudós és író, *Koncsol László* előadása: Diósförgepatony község elképesztően részletes és *mélyreható történelmi szociográfiáját készíti esztendők óta, s szinte új tudományos műfajba vezette be hallgatóságát.*

A konferencia bevezetőjét és zárszavát az éppen hetvenéves kiváló történészünk, *Vigh Károly* tartotta meg, az egyes napok levezető elnökei pedig szintén jól ismert kutatók, *Fried István, Kiss Gy. Csaba* és *Molnár Imre* voltak. A vita során nagy érdeklődést és csatlakozási szándékot kiváltó *javaslat is elhangzott a Csehszlovákiai Magyar Kultúra Baráti Köre megalakítására;* a Hollósy *Galéria igazgatója pedig felajánlotta anyagi, tárgyi segítségét ebben, továbbá más felvidéki tárgyú kulturális események szervezésében.*

A konferenciát (kevéssé sikerült) irodalmi est, valamint rendkívül nívós szociofotó-kiállítás (Hrapka Tibor, Nagy László, Papp Ernő, Szücs Jenő, Tóthpál Gyula alkotásai) egészítették ki.

Illik megemlíteni, hogy a rendezvénysorozatot — a meghívásoktól a kiállítás vámkezeltetésén és átszállításán keresztül az előadók búcsúztatásáig és tovább — *Filep Tamás* szervezte öt klubtag érdemi közreműködésével. *A konferencia teljes anyagát tartalmazó tervezett kötet kiadásához az MTA—Soros Alapítványtól támogatást kaptunk.*

A konferencián *negatívumnak bizonyult:* a közönség és a sajtó *a rendezvény értékén aluli érdeklődése;* a szervezés során elkövetett hibák; a *program — talán — túlzsúfoltsága;* s az, hogy egy-két vendégünk gyakorlatlannak tűnt a szóbeli előadáskészségben. Azonban véleményünk szerint az eredmények túlsúlyban voltak.

Pozitívumként értékeljük, hogy *a csehszlovákiai magyar tudomány és kultúra reprezentánsainak ilyen nagyságrendű személyes magyarországi bemutatkozására első ízben került sor,* sőt számos vendégünk egyénileg is először vagy majdnem először adott elő Magyarországon; több fontos tudományos összegzés elkészítésére kifejezetten erre az alkalomra adódott lehetőség; a konferencia anyaga tartalmát tekintve nagyon színvonalas; mód nyílott a határ két oldalán élő szakemberek, érdeklődők megismerkedésére, kapcsolatfelvételére; s végül — utolsósorban — az öntevékeny „autodidakta" szervező intézmények is élményekkel, országos hírnévvel, tanulságokkal lettek gazdagabbak. Az eredményességet még fokozhatja a kötet kiadása.

A tanulságok feldolgozásával, hasznosításával további hasonló eseménysorozatok szervezését is elvállalhatjuk.

B.

Terry Gilliam: Brazil avagy mosolyoghatunk-e 1983-ban?

Aki látta a *Monty Python* csoport egyetlen Magyarországon bemutatott jelentős filmjét, a *Gyalog-galoppot,* az tudja, humorban, gegekben, ötletekben mire számíthat. Aki látta *Radford* filmjét vagy olvasta *Orwell* regényét, az tudja, mi vár rá 1984-ben. Aki pedig betéve ismeri az amerikai, angol, japán és egyéb filmalkotásokat évtizedekre visszamenően, az bízvást felismerheti egy-egy híres jelenet parafrázisát *Gilliam* filmjében, s elismerően csettinthet a képi megoldások láttán. Mindez azonban korántsem lopás, hanem gegparádéba csomagolt figyelmeztetés, amelyben azért megtalálható egy-egy parodisztikus oldalvágás a felismert (vagy felismerni vélt) filmeknek.

Bár a Brazil alapvetően Radford 1984 című alkotására épül, apró mozzanatok, jelenetek feltűnnek és azonosíthatóak, más, ma már klasszikus filmekből: *Lang Metropolisából, Lucas* sci-fi-trilógiájából, *Chaplin Modern idők*-jéből, vagy éppen a hollywoodi álomgyár bárhol fellelhető kliséiből. Ugyanakkor Gilliam filmje tele van olyan vizuális gegekkel, is, mint a beragasztott fenekű kutya, vagy az út mentén elsuhanni látszó, atomerőművek hűtőtornyát formázó házak, amelyekről kiderül, csak maketek, s egy részeg külvárosi csavargó nézi azokat imbolyogva. Gilliam egy pillanatra sem engedi el a nézőt a több mint kétórás filmjében, szürrealisztikus jelenetekkel, álmokkal, sőt álom-álmokkal csavarintva egyet-kettőt a történeten.

A film és ideje, amint a főcímben is jelzik, valamikor a XX. században van, ha mindenképpen meg akarjuk határozni, akkor talán 1983-ban, de mindenképpen 1984 előtt. A helyszín pedig — ahogy Gilliam megjegyzi — valahol a Los Angeles—Belfast határon található. *Winston Smith „1983-as mása" Sam Lowry* — akit *Jonathan Pryce* alakít nagyszerűen —, aki a számítógépek mellől elkerülve kicsit (?) ügyefogyott és zaklatott. Egyedül álmaiban látszik valami magabiztosság, amikor fél Ikaros fél Siegfriedként küzd álmai hölgyéért, akit a vizslatóautomata jóvoltából egy ihletett és véletlen pillanatban a valóságban is megtalál.

Való világbeli kétbalkezességét feledve mindent megtesz, hogy Jill szerelmét elnyerje: elfogadja a szépségbolond anyja által kijárt előléptetést, mert rájön egy információtól elzárt társadalomban az információ birtoklása óriási hatalom, de ehhez be kell kerülni az azt birtokló szervezetbe.

A siker édes pillanataiban azonban a már jól működő gépezet közbeszól, Sam Lowrynak fizetnie kell nemcsak a bürokratikus rendszerből való kilógásért, annak elárulásáért, hanem a szél által elfújt dossziéért és a külvárosban felgyújtott Velorex-nagyságú személyi szállítójárműért is.

„1983-ban" az éberségre felszólító plakátok már megjelentek a falakon (Ne gyanakodj a barátodra — jelentsd fel!), szuperbiztos nyaralásra csábítanak, a külvárosok telve félelemmel a hivatalok és az emberek gyanakvással, mindenki a másikat lesi-kémleli.

Az államhatalom orwelli gépezete azonban még nem működik tökéletesen. Egy kóbor légy hullája elindíthatja az egész véletlen folyamatot, a szürke kishivatalnokok még fegyelmezetlenek, lopva a Casablancát nézik, Sam pedig hozzáférhet a központi számítógép adatbankjához. És *nincs O'Brien,* csak egy Mikulásnak is beöltöző félkegyetlen miniszterhelyettes. Az Információ Minisztériumának csinovnyik-szürkesége pedig még oldható az asztalhuzigáló börleszkkel. Nem valósult meg a magánélet tökéletes ellenőrzése sem, Lowry lakásából hiányzik az egész falat betöltő butító-kémlelő tévéképernyő, és a szolgáltatások komédiáján is lehet nevetni.

Valóságos azonban a külvárosi elesettsége, mocska és szennye, a tömegek legteljesebb kiszolgáltatottsága, a félelem, a gyanakvás és az árulás légköre. Az álmok itt is kilátástalanok, a valóságban gyökértelenek és megvalósíthatatlanok. *Igaz, a falakról nem mered ránk a Nagy Testvér, de a 101-es szoba 1983-as mása létezik, és a szó szoros értelmében véresen valóságos.* (Igaz, itt az 502/L hivatalnok szobájából nyílik, és egy kicsit a Csillagok háborúja egyik jelenetének parafrázisa a helyszín.)

Pryce mellett főleg epizódalakításokat találhatunk a Brazilben. Az igazi hős (a Hős) itt Tuttle, a mindentudó szerelő, akiben szinte alig ismerhetünk rá *Robert de Niróra.* A küzdelme a felszínen egészen az utolsó álomjelenetig nem közvetlenül a Rendszer ellen irányul, mindössze az apró hiányosságokat akarja rendbe hozni. A másik kiemelkedő epizódalakítás *Ian Holmé,* aki a rettegő és kisstílű főnök szerepében gesztusaival, szavaival, hanghordozásával mindenképpen nevetésre ingerel.

Nevethetünk-e azonban felszabadultan a Brazilen? *Van-e mosolyogni való a képzeletbeli 1983 még komikusan tragikus Lowry a filmen végigvonuló, tűnt idők ártatlanságát és felszabadultságát jelképező Ary Barroso-dalt, a Brazilt énekli-motyogja?* Mosolyoghatunk, mi több: nevethetünk is, ne felejtsük azonban el: az egyik lehetséges jövőben — amelyről Gilliam és Radford (és Orwell) tükröt tart elénk — 1983 után közvetlenül ott van 1984 is.

Nagy Gábor

„Európa legszebb országában"

Nem, nem Svájcra, Svédországra, esetleg a további skandináv vagy a Benelux-országok valamelyikére utal a cím.

Az elmúlt hat hónapot *Freiburgban,* az NSZK *Baden-Württemberg* tartományának festői, a Fekete-erdő nyugati peremén fekvő városában töltöttem el *a Soros-alapítvány jóvoltából.* A Német Szövetségi Köztársaságban a nálunk „tartomány" néven meghonosodott közigazgatási egységek neve Land, azaz ország és *Lothar Späthnek, Baden-Württemberg* márciusban újraválasztott miniszterelnökének (aki mellesleg a legújabb közvélemény-kutatások szerint jelenleg az NSZK legnépszerűbb politikusa) a választási kampányban egyik legfontosabb jelszava volt, hogy *„Maradjon változatlan Európa leggazdagabb országának politikai vonalvezetése!"* Bár nem néztem utána a statisztikai kiadványokban, de állítólag az egy főre jutó bruttó társadalmi termék Baden-Württembergben tényleg magasabb, mint bármelyik európai országban.

Ez a gazdagság egyébként az NSZK-n belüli utazások során is szembetűnt. *A Svájc és Franciaország által határolt délnyugati háromszögben az emberek* és a városok megjelenése éppúgy, mint az épületek vagy az utak állapota *nagyobb jólétről árulkodik, mint az ország keleti és északi területein.*

A „jólét" azonban az átmenetileg itt-tartózkodó ösztöndíjas számára nemcsak a kellemes környezetet jelenti, hiszen *az árak is igazodnak a magas színvonalhoz.* Különösen számottevő ez az állandó költségek legnagyobb hányadát kitevő lakbér esetében, amit még *Freiburg* egyetemi város jellege, s ebből következően a kiadó szobák és lakások iránti nagy kereslet is fokoz. S mivel én az 1987 októberi

tőzsdekrach után érkeztem

az NSZK-ba, az USA-dollárban kapott ösztöndíjat ez különösen érzékenyen érintette, hiszen a dollár/márka árfolyam a II. világháború utáni legalacsonyabb értékre süllyedt, és a két évvel korábbinak kb. felét tette ki, s azóta sem emelkedett lényegesen.

Freiburg egyébként Magyarországon nem tartozik a legismertebb német városok közé. (Legtöbben talán a *Klinika című, itthon is sikeres ZDF-sorozatból ismerték meg.* A sorozat az NSZK-ban már több éve műsoron van, s a mostani néhány hónapos szünet után *októberben újabb 24 résszel folytatódik.)*

Lehet, hogy hat hónap után már túlságosan elfogulttá válik az ember, de én is azokkal értek egyet, akik szerint *Freiburg az NSZK egyik legszebb városa.* Az ország általam megismert mintegy húsz városa között én legalábbis nem találtam szebbet, hangulatosabbat. A „keresztény világ legszebb tornya"-ként emlegetett Münster, a szűk, középkori utcák, az utcákban csörgedező patokok igazán egyedülállóak.

Dél-Baden központja, régi kulturális és kereskedelmi centrum. 1529—1535 között itt élt *Rotterdami Erasmus,* a nagy humanista tudós, a reformáció legjelentősebb előfutára. (Egykori lakóháza, a Cethal-ház a város egyik legdíszesebb épülete.)

A freiburgi *Albert-Ludwigs Egyetem* a legnagyobb hagyományokkal rendelkező és *legismertebb német felsőoktatási intézmények közé tartozik.*

1457-ben alapította a névadó VI. (Habsburg) *Albert* herceg. A tradicionális német egyetemekhez hasonlóan igazi „universitas": a műszaki és a művészeti ágak kivételével *valamenyi szakterület számára képez diplomásokat.* 14 kara között a bölcsészeti, természettudományi és orvosi fakultások éppúgy megtalálhatók, mint a teológiai, erdészeti, jogi — és természetesen a közgazdasági.

A 185 ezer lakosú városban *közel 30 ezer egyetemista tanul,* s ez arányában az NSZK-n belül a legmagasabbak közé tartozik.

A freiburgi közgazdasági karon okleveles közgazdászok képzése folyik. Itt a közgazdász elnevezést az üzemgazdásztól való megkülönböztetésként kell értelmezni. Német viszonyok között ez nem jelent minőségi, képzettségi szint szerinti differenciát. Más egyetemeken ugyanis folyik üzemgazdászképzés is, s az utóbbi években *lényegesen nagyobb az üzemgazdászok iránti kereslet.* Freiburg számára *ez némi gondot is jelent a növekvő munkanélküliség miatt.* Bár a munkanélküliségi ráta Baden-Württembergben jóval alacsonyabb az országos átlagnál, a diplomások esetében más a helyzet: *az egyetemet-főiskolát végzettek közül Freiburgban 20% (!) munkanélküli, míg az NSZK egészére ez az arány csak öt százalék körül van.*

A szakmai hasonlóság mellett *a képzési rend lényegi eltérést mutat a miénkhez képest.* Elvileg *8-9 szemeszter alatt lehet oklevélhez jutni,* ez azonban alig fordul elő. *A többség 12-13 szemesztert tölt az egyetemen,* de gyakori az ennél hosszabb tanulmányi idő is, hiszen annak *semmiféle adminisztratív korlátozása nincs.* Így az egyetemi időszak hossza döntően a diák, pontosabban a szülők, a család anyagi helyzetének függvénye.

Mindez nyilván csak úgy lehetséges, hogy *az egyes féléveknek nincs szigorú tanrendi beosztása.* A karnak van ugyan tanterve, de ez csak azoknak a tárgyaknak az összességét és laza sorrendiségét rögzíti, amelyekből az eredményes vizsga letétele a diploma megszerzésének előfeltétele. E kereten belül *a diákok maguk állítják össze az egyes féléveknek konkrét, egyéni tantervét.* Némi kötöttséget az jelent, hogy a teljes tanulmányi időszak *alapképzésre* (Grundstudium) *és szakképzésre* (Hauptstudium) *oszlik, jóllehet e két szakasz között is lehet időbeni átfedés.*

Az alapképzésben *a 6. félév végéig le kell tenni tíz vizsgát,* melyek a következők: Matematika I. (Analízis) és II. (Lineáris algebra), Statisztika I. és II., Könyvvitel, Gazdasági jog, Közgazdaságtan I. (Makroökonómia) és II. (Mikroökonómia), Üzemgazdaságtani alapok I. és II. Mivel a fenti tárgyak részben egymásra épülnek, ajánlott (de nem kötelező), hogy a Matematika I—II., a Statisztika I—II., a Könyvvitel és a Közgazdaságtan I. már az 1-2. szemeszterben szerepeljen az egyéni tantervben. Ajánlott tárgy az alsó szemeszterek hallgatói számára a Gazdasági informatika és a Gazdasági angol nyelv is. (Egyébként a Közgazdasági Karon *idegen nyelv oktatása nem folyik,* feltételezik, hogy a középiskola elvégzése után mindenki legalább egy idegen nyelvet ismer. *Minden hallgató használhatja viszont a nyelvi laboratóriumot,* ahol *33 nyelvből áll rendelkezésre hang- és filmanyag.)* Az egyéni tanterv összeállításakor a hallgatónak arra is ügyelnie kell, hogy nem minden tárgy szerepel valamennyi szemeszter programjában. Az alapozó tárgyak arányos, *4 félévre történő elosztása esetén a heti óraszám 15-20 óra között mozog.* Az említett tárgyakból a vizsgák sikeres letétele után

a hallgató elődiplomát (Vordiplom) kap,

s ennek birtokában vehet részt a szakképzésben, mely a mélyebb közgazdasági ismeretanyagot adja.

A szakképzésben a hallgatóknak lényegében *öt tárgyat kell tanulniuk,* melyek közül *4 kötelező,* egy pedig kötelezően választható. Ugyanakkor az öt tárgy mindegyike meglehetősen komplex, azokon belül is vannak választási lehetőségek, s esetenként *egy-egy tárgy oktatásában több tanszék vagy intézet is részt vesz.* A négy kötelező tárgy a Közgazdaságelmélet, a Gazdaságpolitika, a Pénzgazdálkodás és az Üzemgazdaságtan, ötödik tárgyként pedig a Statisztika és ökonometria, a Közjog és magánjog, illetve a Szociológia valamelyikét kell felvenni.

Az egyes tárgyak anyagát átfogóan lefedő *jegyzet vagy tankönyv nemigen fordul elő,* a hallgatóknak nagyszámú irodalmi forrásból, szakkönyvekből, kézikönyvekből, lexikonokból, folyóiratokból kell felkészülniük. *A számonkérés legjellemzőbb formája a zárthelyi dolgozat (Klausur), s gyakoriak a házi dolgozatok is.* Mindenképpen elsődleges az írásbeliség, a szemeszter végi vizsgák is döntően így zajlanak le. Ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy a szemesztereken belül *nem különül el egymástól a szorgalmi és a vizsgaidőszak.* A téli szemeszter október közepétől február elejéig, a nyári pedig április elejétől július közepéig tart, s ezen belül kell megszerezni az előírt gyakorlati és vizsgajegyeket is.

Segítő diákok kerestetnek

A VI. Nemzetközi Matematikaoktatási Kongresszust idén Budapesten rendezik július 27. és augusztus 3. között.

A tanácskozáson körülbelül 2000 szakember vesz részt köztük igazi hírességek is: *Erdős Pál* például augusztus 2-án, 11.15-kor a műegyetem K épületében, *Lovász László* pedig 3-án, 8.30-kor a Kongresszusi Központban tart előadást angolul.

A konferencián és a szervezésben egyetemünk matematikaoktatói is részt vesznek. Ezúton is kérik olyan diákok jelentkezését, akik a külföldi vendégek fogadásában, kísérésében, illetve számítógépek kezelésében segítenének. A munkáért fizetni nem tudnak. Jelentkezni *Racsmány Annánál* lehet a Matematikai és Számítástudományi Intézetben, vagy a 76-22-28-as otthoni telefonszámán.

Az álközösségi „élettől” a majdnem közéletig

Úgy tűnik, egy szélesebb kutatási program keretében lehetőség nyílik arra, hogy földolgozzuk egyetemünk ifjúsági politikai mozgásainak (formálisan alapvetően a KISZ változásainak) másfél évtizedes történetét. Miért lehet érdekes ez? — kérdezzük Pásztor Miklóst, a Népgazdaságtervezési Intézet munkatársát, aki diákként, oktatóként megélve e folyamatot szubjektív élményei összefoglalására és ennek segítségével a kutatási hipotézis fő vonalának felvázolására kapott megbízást.

— Annak a régi tételnek a cáfolatát adhatja ez a kutatás, mely szerint a felsőoktatásban az állandóan bekerülő újabb és újabb generációk csak ismétlik elődeik küzdelmeit továbblépés nélkül. Ezt cáfolni látszik néhány nagyegyetem maga is, de inkább ezek közvetlenül látható kisugárzása a KISZ központi irányítására. Történet ott van, ahol a ciklusokat sikerül áttörni. Számomra ez egy pontos, a Közgáz esetében nyilvánvaló, és — ami a dolog tágabb értelmében vett jelentőségét adhatja — ez arra utal, hogy ki lehet törni a kelet-európai politikatörténet ismétlődő zsákutcáiból.

— Mi a konkrét politikai tartalma ennek a történetnek?

— Ha történetiségként most a politikai váltást fogjuk fel, akkor ezt röviden úgy nevezhetjük meg, hogy egy monolitikus, mindent magába olvasztó szervezet átalakítása egy gazdag közéleti terepen mozgó intellektuális politikai szerveződéssé. Ami a végpontot illeti, ilyen helyi szervezet ma még csak nyomaiban létezik, hiszen

a KISZ egésze még nem érte el az intellektuális cselekvést, tehát a pártszerűséget, amelyben ideológia, össztársadalmi program alapján szervezné tevékenységét a többi politikai szereplővel való kommunikációban; sok ponton még monolitikus, konkrét cselekvésreorientáltság vezérli.

— Nagyjából tehát másfél-két évtizeddel ezelőtt kezdődne a történet.

— A kezdetet 1970-re teszem. Nem az évszám a fontos, hanem az, hogy ekkor egyetemi sztrájk volt a Közgázon egyes tananyagok ellen. Ez az esemény azért szimbólum értékű, mert látványossá tette egy egyetemi hallgatói magatartás végét és egy új kezdetét. Előtte a hallgató diák volt, tudatlan, aki a szellem csúcsait kell hogy megmássza a professzori alárendeltségben, de közösségileg is segítve egymást — tanulócsoportok, külsőleg adott normák belsővé tételének követelménye —, azaz a társadalmi munkaszervezet beosztottjának módjára szervezett „szocialista” életet kellett élnie.

A 68-as hatásokra, hazai politikai váltásokra reagálva a sztrájk tiltakozást jelentett be ez ellen. A hallgató nem beosztott végrehajtó, hanem önálló szellemi lény, aki a professzorral is vitázva keresi a világ szellemi dimenzióit, a magyar társadalom szellemi és irányítói rétegének magatartásformáit. Az egyetem nem bölcsességek áhitatos biflázásának intézménye, hanem kutatóműhely, felnőttekkel, felnőtt jogokkal, választásokkal.

Ebbe úppúgy belefér az egyetemi éveit végigkártyázó, mint az elmélyült kutató vagy kisvállalkozó típus — a magyar értelmiségi magatartások széles palettájának megfelelően. Mindez persze csak egy kritikai folyamat csírája volt 1970-ben, a párbeszédnek csak az igénye fogalmazódott meg.

Az egyetem egészéről a politikára fordítva figyelmünket rögzítenünk kell, hogy az induláskor a KISZ még szokásos és elvárt hajtószíj szerepét játszotta, azaz az ifjúsági mozgások fékezését és kezelését teljesítette. A politikai váltás a sztrájkkal kezdődött, aminek jómagam gólyaként csak az eredőjét láttam. Ez pedig az volt, hogy a politikai csoportok szétszakadtak és egyikük kizárólagosságra tört. Tagjai meg is szerezték a vezető pozíciókat. Hatalomba kerülésüket két tényező segítette. Az egyik szélsőbalos, manipulatív ideológiájuk, amely végül vesztüket is okozta; a másik az ellenfél politikamentesebb felfogása — ez általában az egyetemi léttel, szabadságjogokkal foglalkozott, semmint politikai szervezetek létrehozásával.

Az akkori politikai intézményrendszer számára (ennél pontosabb megnevezés csak kutatás eredménye lehet!) ez az agresszív csoport jól jött.

A sztrájkkal megjelenített, nyugatról jött célokat egy baloldali ideológiájú csoport önként verte vissza. Ugyanakkor azonban a magyar politikai rendszer képviselőit csalódás is érte. Ez a csoport ugyanis csak ideológiájában tért el más ifjúsági csoportoktól. Valójában ez is az önálló ifjúsági szerepvállalást vallotta, nem a puszta végrehajtóit.

Támadott minden külső és belső intézményt és személyt, ami, aki szerinte nem volt szocialista, és ennek definiálása jogát magának tartotta fenn. A politikai rendszer így törököt fogott vele: csak a „jobboldali” ideológiát szorította vissza ezzel a segédlettel, nem az önállóságot, ami végső célja volt.

— Ekkortájt léphetett a politikai porondra a te generációd, illetve az a politikai csoport, amihez te is tartoztál. Szűkítsük e cikk kereteiben a történetet a ti mozgásotok felvázolására; tekintsünk el az egyébként igen fontos egyéb gondoktól, az oktatók mozgásától, a képzési reformtól!

— Az előttünk lévő hatalmi csoportnak volt két alapproblémája. Az egyik az utódlás, a másik a terjeszkedés. Mindkettő csak az alsóbb évfolyamok megnyerésével lehetséges, hiszen a saját korosztályban a hatalomra jutáskor elrendeződtek a lehetséges szereplők.

Nagyon tudatos és mély munka kezdődött e gondok megoldására. Az új évfolyamok bekerülésekor a hatalom birtokosai szinte személyekig lemenő listákkal rendelkeztek a gólyákról. E közeg azonban sokféle volt, így a káderterv is rétegezett volt. Akadtak olyanok, akiket minden titokba be lehetett avatni, akadtak, akiket csak részben és az új generációnak is voltak tagjai, akiket ki kellett zárni a hatalomból, mivel ezek a „jobboldali” ideológiával léptek föl.

A terv azonban megbukott. A kiszemelt utódok nem nyerték el a választásokon a kellő támogatást, hiába volt minden manipuláció, amit csak a történelem ismer. Csak második emberek lettek a részben beavatottak mögött. A hatalomban lévő csoport felismerve a veszélyt, igyekezett az új emberek közül beavatottá tenni néhányat, olyanokat, akik bírták a nép bizalmát, bár az eredeti tervben nem szerepeltek. Ez végzetes lépés volt. (Mi mást tehettek volna, azt nem tudom, de legyen ez az ő gondjuk.) Az új beavatottak ugyanis, akikhez én is tartoztam, maguk is bejárva egy szellemi fejlődési utat, kikristályosították azt a szövetségi rendszert, ami hatékonyan volt képes hosszú távon működni a szélsőbal nélkül.

— Ekkor jöttek az ominózus áprilisi határozatok.

— Valóban, a nagy robbanás 1975-ben következett be, a politikai infantilizmus iskolapéldája — a KISZ KB 74-es áprilisi határozata — következtében. Ez a határozat a KISZ-munkát volt hivatva fellendíteni azáltal, hogy személyre szóló munkát adott mindenkinek, és ennek végrehajtását évente a közösségnek kellett számonkérnie.

A régi vezetés ezzel olyan eszközt kapott a kezébe, amellyel leszámolhatott ellenfeleivel, „örökre” megbélyegezve őket a kitaszítottság stigmájával. Ezt úgy tehette, ha bizonyítja, hogy azok nem csinálnak semmit, ezért kizárhatóak. Az ideológiai okok ebben a procedurában nem szerepelhettek — a határozat ezt kizárta —, csak az aktivitás. A feladat tehát az volt, hogy elvi szembenállásukat egyszerű passzivitássá degradálják a kizárás érdekében, ez viszont nem más, mint a koncepciós perek jól ismert váza.

Ennek felismerése az új beavatottak számára vált lehetővé. Ők voltak azok, akiket a régi vezetés felkészített a „helyes magatartásra”, de egyben azok is, akikhez az alapszervezetekből kizártak fellebbezéseikkel fordultak, ők hallgatták a védekezéseket is. A kizárásokat nem akadályozták meg, de szerepüket át kellett értékelni.

Bennük fogalmazódott meg először az, hogy egy szervezetben való passzivitás oka a szervezet célja, amennyiben az külsődleges az egyes ember számára. Egy ilyen szervezet csak manipulációra alkalmas, nem társadalmi cselekvésre. Új szervezet kell, amely az egyes valós motivációira épít. Ez adta annak lehetőségét, hogy az új beavatottak megkezdhessék egy új politikai helyzet kiépítését.

Ettől kezdve azzal törődtek, hogy a szervezet fórumain, határozataiban, döntéseiben elfogadtassák az új magatartásokat, amik a hallgatóság érdekeinek kanalizálása körül kellett hogy kialakuljanak, nem pedig az elvont ideológia és a közösségépítés mentén.

A hetvenes évek második felére a korábbi szituáció új beavatottjai váltak a tényleges döntéshozóvá, pontosabban főhatalommá. Többre nem is tartottak igényt. Ez elég volt a visszarendeződés megakadályozására és a szervezet stimulálására. A részben beavatottak hagyományos KISZ-es elképzelésű tagjai vagy kihullottak a vezetésből, vagy adminisztráltak, a többiek a főhatalomhoz csatlakozva részt vettek a szervezet átalakításában és mozgatásában. A régi „jobboldal” új generációja is szövetséget kötött a főhatalommal, aminek alapja a politikai reform akaratának közössége volt. (Hangsúlyozni kell, hogy itt a jobboldal nem általános politikai értelemben szerepel, hanem mint a demokrácia és a szabadságjogok követelése, gyakran szakmai követelmények támasztása egy a proletáriátus nevében beszélő monolitikus voluntarizmussal szemben, amely minden ifjúsági kritikai mozgalommal szemben ellenséges.) Ebben a metszetben tehát a főhatalom képviselői a lassú átmenetet, a kiépített pozíciók lassú terjesztését folytatták a nyílt ütközés helyett, ahol eleve nem eldönthető, ki a jobb- vagy baloldali, mert valójában nincs mihez mérni. Ez a korszak a különböző nem formalizált csoportok közötti koalíciók szervezett akcióinak sorozata.

— Ez már hasonlít a mai diákközéletre.

— Igen, fontos **új ponthoz érkeztünk: a hallgatói közélethez. Végül is az igazi cél a főhatalom számára ennek létrehozása volt és ez is a legfőbb eredménye. Előtte a monolitikus KISZ-ben ilyesmiről nem beszélhettünk, legfeljebb közösségi életről.**

A közélet kialakítása kettős folyamat. Egyrészt annak kimondása, hogy mi nem a közélet — ezt védeni kell, jelen esetben a tanulás és a baráti körök szféráit. Másrészt létre kell hozni a vonzások rendszerét — erről volt szó eddig.

De az is nyilvánvalóvá vált, hogy a közélet maga is kettős. Jelenti egyfelől a Gramsci-féle korporatív szférát, egyesületi, érdekvédelmi sávot a társadalom életében, másfelől az össztársadalmi intellektuális tevékenységet, ahogy a bevezetőben a politikát jellemeztem.

A főhatalom képviselői voltak ebben a korszakban az egyedüliek, akik ezt a hármat többé-kevésbé együttesen tudták kezelni. Feladatukat ennek létrehozásban látták, és nem ilyen-olyan részcél megvalósításában, mint pl. a KISZ-tagság, amely csak tanulni és barátkozni akart, vagy az új kritikai csoport, amely a közvetlen demokratizálásért szállt síkra, de csak a politikai szférában.

Annak ellenére, hogy a nyolcvanas évek elején több súlyos csapás érte ezt a közéletet — az egyetemi reform 1981-es megrekedése, a kritikai mozgalom átmeneti felszámolódása külső beavatkozás miatt —, az újabb korszakhatárt 1983—84 körülre tenném. A nyolcvanas évek elején ugyanis csak részcéljaiban érte vereség a közélet kialakítására törő mozgalmat, amit kihevert, ám a nagyarányú hallgatói részvétellel beinduló helyi egyetemi reform és az önálló öntevékeny csoportok megjelenése új helyzetet teremtett.

Tízéves harc után látszólag kialakult a közélet. Ez azonban még mindig féloldalas. A közvetlen politikai szféra nem működik igazán, de még egy fontos intézmény is hiányzik — a hallgatói jogú képviseleti szervezet, valami parlamentféle. A közélet felkészítése önmagára tehát tartalmilag 84 körül lezárult. Azóta vajúdás folyik a két intézmény létrehozásáért, hogy végre tényleg közélet lehessen. Másrészt felerősödött a kritikai nézőpont, új, egységes bázison. Ennek alapján a csoportok újra átalakultak.

— Ez a változás, úgy tűnik, kihúzza a talajt az áthaladt főhatalomként megragadott erő lába alól.

— Az utolsó generáció feladata az lett volna, hogy rendezetten átadja a hallgatói közélet működtetésének anyagi, szervezeti feltételeit a parlament kezébe, a KISZ-t pedig azoknak, akik közvetlenül a párthoz kötődő politizálást kívánják, de nem kisajátítva a politikát önmaguknak. Késtek azonban azok a társadalmi reformfolyamatok, amelyek ezt kívülről támogatták volna. Így csapdába szorult az utolsó generáció, talán nem véglegesen.

A vajúdás korszakának másik fontos, közvetlenül talán fontosabb szereplői az öntevékeny körök, elsősorban állandósult intézményeik, a szakkollégiumok és klubok. Az egyetemi hallgatóság intellektuálisan igen mozgékony, ez is a dolga, legalábbis a politikailag aktív rétegének. A probléma az, hogy a közélet hiánya miatt szervezetileg irreleváns formákat kénytelen választani. A klub, a szakkollégium a korporatív szféra elemei, nem a politikáéi. Nem véletlen, hogy akcióik közben folyton politikai gyanúkba keverednek, fölös védekezésre szorulnak.

Ugyanakkor

a vajúdás korszakának legfontosabb eredménye a hallgatói civil szféra elfogadása, az oktatási reformnak, az anyagi helyzet gondjainak, a vállalkozói szabadságnak, a kulturális életnek a politikától való elkülönülése és ennek az elismerése.

Még egyszer tehát: a feladat a közélet kialakítása volt, amely egyáltalán megteremti a feltételét annak, hogy a politizáló csoportok megszólalhassanak, vitázhassanak, alkukat köthessenek, szervezhessék politikai tevékenységeiket. Ideológiai szempontból valószínűleg nem volt egységes a főhatalom, ilyen irányú választásaikat önkéntesen korlátozták tagjai addig, amíg ezt a célt el nem érték vagy ki nem kerültek az egyetemről. Ezután aztán szabadon választottak egyéni ambícióik szerint.

K. S.

A mai gyakorlatunknak megfelelő, az oktatási időszaktól elkülönülő vizsgát tulajdonképpen csak a tanulmányokat lezáró *diplomavizsga* jelent. Ez *három részből áll:* a szakképzés *öt főtárgyából írásbeli* vizsgát kell tenni, amit 4-6 hét múlva követ egy professzornál tett (tehát nem bizottság előtti) *szóbeli* vizsga. *Ez utóbbi* azonban — hallgatói vélemények szerint — *sokkal kevésbé kemény, mint az írásbeli.* Ezekhez járul még az előzőleg beadott *diplomadolgozat eredménye, s a három részeredmény átlagából adódik a diplomavizsga minősítése.*

A freiburgi egyetemen *az oktatás* alapvetően *hagyományos módszerekkel folyik. Előadást* csak *professzor* (esetleg *docens) tarthat,* s *ők vezetik a szemináriumi foglalkozásokat is,* azokon azonban a tanszék többi oktatója is részt vesz. Az oktatás színvonalát nagyon nehéz sommásan minősíteni, összességében azonban nyugodtan elmondhatjuk, hogy *bátran felvehetjük a versenyt e tekintetben egy ilyen patinás intézménnyel is.* Amit azonban feltétlenül a javukra kell írni: talán a *szélesebb irodalmi bázison való* oktatás, a szakirodalmi kutatásra való késztetés következtében

a diákok jobban megtanulnak érvelni,

vitatkozni, önálló véleményt alkotni, mint nálunk. Az oktatási folyamatban *a diákot a tanár partnernek tekinti mindaddig, amíg a téma feldolgozásáról, a felkészítésről vagy elemzésről, problémafeltárásról van szó.* Nincs beleszólás, abszolút teljhatalommal rendelkezik azonban az oktató, amikor koncepcionális kérdésre, tananyag kijelölésére, számonkérésre, minősítésre kerül sor.

Az oktatási folyamaton kívül egyébként a tanár és diák között nincs kapcsolat. *A tanár az oktatáson kívül más tevékenységre nem kötelezhető,* de ugyanakkor minden egyetemen kívüli, *fizetett vagy társadalmi munka végzéséhez ki kell kérni az egyetem engedélyét* igazolva, hogy az adott tevékenység kapcsolódik az oktató-kutató munkához. Igaz, hogy a pluszmunka vállalásának anyagi motívumai kevésbé lehetnek, hiszen *az egyetemi bérek összhangban vannak e munka magas társadalmi presztízsével:* a beosztott oktatók márkában kb. annyit keresnek, mint nálunk forintban, a professzorok pedig másfél-kétszer annyit...

Az említett feltételek mellett is az egyetemi oktatók többsége, főleg az idősebbek, igen széles társadalmi-szakmai kapcsolatokkal rendelkeznek. Tagjai különféle bizottságoknak, tanácsadó testületeknek, tudományos tanácsoknak stb. Így számomra sem jelentett nehézséget, hogy *az egyetemi kapcsolatokon keresztül bepillantást nyerjek a gyakorlati élet egyes régióiba is.* Mindezt természetesen főként *szűkebb szakterületemen, a közlekedésben igyekeztem elérni,* amely az NSZK gazdaságában csakúgy, mint a Közös Piac egészében *ma több szempontból is kiemelt területnek számít.* (A freiburgi egyetemen is ágazati profilú egységként csupán a Területpolitikai és Közlekedéstudományi Intézet funkcionál.)

Arra természetesen nincs mód, hogy ezen a helyen részletes közlekedésgazdasági fejtegetésekbe bocsátkozzak. Néhány benyomás, általános megállapítás azonban talán szélesebb körben is érdeklődésre tarthat számot.

A legszembetűnőbb, hogy az NSZK-ban is — hazánkéhoz hasonlóan — a közlekedéspolitika *alapkérdése a közút-vasút közti munkamegosztás alakítása.* Eltérést az jelent, hogy ott *nagyobb súllyal esik latba a hagyományosan nagy forgalmú rajnai hajózás,* ami azonban immár *jó harminc éve válsággal küzd,* s ezt a bányászat és kohászat visszaesése még inkább élezi.

A két nagy közlekedési ágazat közül egyre inkább *a közúti közlekedés kerül előtérbe.* A vasúti részarány csökkenésével azonban *egyre nagyobb gondot okoznak a közúti közlekedés negatív extern hatásai,* így a torlódások miatti *időveszteségek,* a közúti *balesetek* és mindenekelőtt a *környezeti* károk. Utóbbiak miatt közvetve *a környezetvédők válnak a vasút legerősebb támogatóivá.* A „zöldek” politikai-gazdasági befolyásával egyébként is mindinkább számolni kell. A már említett márciusi baden-württembergi tartományi választásokon a szavazatok 7,9%-át szerezték meg, de a nagy egyetemi városokban (Freiburg, Heidelberg, Konstanz, Tübingen) 15-20%-ot értek el.

A vasút az NSZK-ban csakúgy, mint az európai államokban általában, *jelentős mértékben deficites.* 1987-ben a *Deutsche Bundesbahn* az államháztartásnak *14 milliárd márkába került.* Ennek ellenére nem a vasút visszafejlesztése, hanem *szanálása van napirenden.* Jelentős fejlesztéseket hajtanak végre mind a pályák, mind pedig a járműállomány terén, s folyamatos feladat a DB szervezeti és irányítási korszerűsítése. A bajok nagy részét (a közüzemi feladatok kötelező ellátásán túlmenően) azzal indokolják, hogy az elmúlt negyven évben a beruházási összegek túlnyomó hányadát a közúti közlekedésre fordították.

Ugyanakkor *a gazdaság egészének piaci elven történő működtetését fokozatosan kiterjesztik a közlekedésre is.* A direkt központi beavatkozások helyett a versenyfeltételek harmonizálására törekednek. Így *nem szándékoznak a közúti motorizációs folyamat adminisztratív korlátozását sem megkezdeni, inkább* a további fejlődés infrastrukturális *hátterét igyekeznek megteremteni.* Úgy tűnik, hogy az ország nagy tőkeereje ehhez jó lehetőséget nyújt.

A túlzott automobilizmus elsősorban a nagyvárosokban jelent gondot, így egyre több városban kerül ismét *előtérbe a tömegközlekedés fejlesztésének ügye.* Ez azonban még a miénknek többszörösét kitevő tarifák mellett is *csak központi és helyi költségvetési támogatással lehetséges.* Néhány város (Hannover, Karlsruhe, Freiburg) már eddig is, költségvetésének jelentős hányadát erre fordítva, komoly műszaki és forgalmi fejlesztéseket végrehajtva fejlett tömegközlekedési rendszereket épített ki. Freiburgban pl. a városi közüzemek nagy részét egy kézben tartva *a villamosenergia- és vízdíjakban elért nyereséget használják fel a városi közlekedés finanszírozására.* Így sikerült a városban egy nyugat-európai mércével jónak mondható tömegközlekedési hálózatot kiépíteni, ami *messzemenően figyelembe veszi a környezetvédelem szempontjait is.*

Az NSZK közlekedéspolitikáját tanulmányozva, rögtön szembeötlik, hogy az nem választható szét

a Közös Piac egészének közlekedésügyétől.

Különösen igaz ez az utóbbi években, mivel a strasbourgi Európa-törvényszék 1985. májusi ítéletében „tétlenségben” marasztalta el az EGK Tanácsát, mondván, hogy nem értek el haladást a közösö közlekedéspolitika kialakításában.

A valóban *„közös piac” megteremtéséhez több más területhez hasonlóan a közlekedés számára is 1992-es határidőt jelöltek meg.* Ennek közeledtével egyre feszültebbé válik a közlekedési piaci helyzet az NSZK, mint tranzitország és a többi EGK-tagállam között, mivel *nem sikerült kellő haladást elérni a pénzügyi, szociális és műszaki előírások egységesítése terén,* s a Közös Piac bővülésével még nehezednek is ezzel a feltételek. Ezért különösen érdekes volt, hogy *néhány napig* a helyszínen, a Közös Piac *brüsszeli központjában közvetlenül is tanulmányozhattam azt a munkát, amely az egyes államok érdekei fölé emelkedve igyekszik* — egyelőre kevés sikerrel — *kialakítani egy egységes nyugat-európai közlekedéspolitikát.*

Az itt felvillantott kérdések csak töredékét teszik ki azoknak a tapasztalatoknak, ismereteknek és benyomásoknak, amelyekre hat hónap alatt szert tehet az ember. Utólag mérleget készítve a fél év eseményeiről, örömmel regisztrálható, hogy igen sok hasznos ismeret halmozódott fel az egyetemi foglalkozásokon való részvétel és az itthon hozzá nem férhető szakirodalom tanulmányozása eredményeképpen. Legalább ennyire értékesek azonban azok a közvetlen tapasztalatok, a kiépített személyes és hivatalos kapcsolatok, amelyekre csak ilyen módon nyílik lehetőség.

Az idegen környezetben és az egyedüllét miatt a szívélyes fogadtatás ellenére is néha hosszú volt a hat hónap. Most visszapillantva, mégis úgy tűnik, hogy igen gyorsan eltelt. A gyűjtött anyag feldolgozása jóval hosszabb időt vesz igénybe, a tervezett és potenciálisan lehetséges munkának csak kis részét sikerült elvégezni.

Ezért, de a kiépített szálak megtartása és erősítése érdekében is remélem, hogy a hazatérés nem jelent végleges búcsút a kedves várostól és a freiburgi egyetemtől.

Dr. Kovács Ferenc,
közlekedés-gazdaságtan tanszék

VAKÁCIÓ

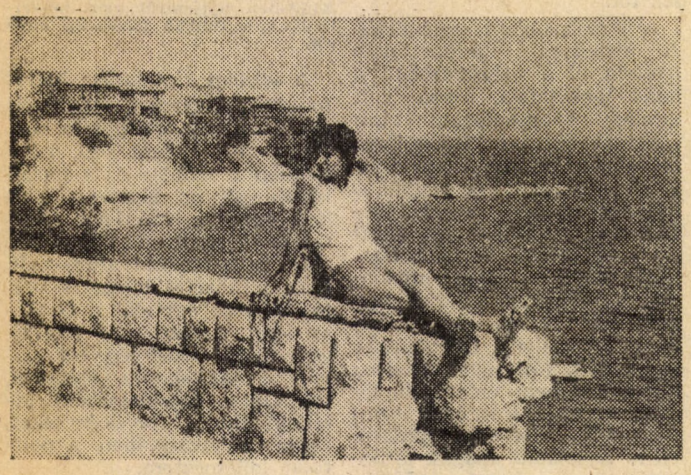

Sz. Irén

(Fotók: Rózsa Gábor)

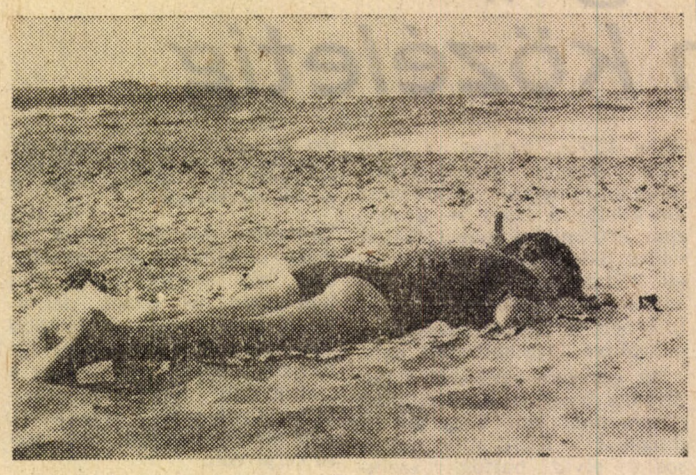

Relax

Nyáron nem lesz költözködés!

Mindenkit lázban tartott a hír, pontosabban álhír, hogy a nyáron ismét megindul az egyetemen a már szokásos „népvándorlás". Miután a nyáron, augusztus 20-án átadásra kerül az egész épület, ezért természetesnek tűnt, hogy újra költöznek a hivatalok, közülük néhányan már a harmadik helyre a rekonstrukció óta. De június 13-án, a vezetői ülésen döntés született arról, hogy nyáron nem lesz költözködés. Erre várhatóan 1989. januárban kerül majd sor, amikor is egy alapos előkészítés után, és egy pontos költöztetési terv szerint kerül mindenki a végleges helyére.

Gólyatábor

Az elsős táborra augusztus 27.—szeptember 5. között kerül sor Kunbaján. Egyelőre gondot jelent, hogy itt csak 300 fő dolgozhat, még további 150-200 helyre lenne szükség az érdeklődés sokéves átlaga alapján. Mindenesetre Kunbaján a program a következő lesz: mezőgazdasági munka 14 óráig, ezután szabadprogram. Ennek keretében — a különböző tevékenységcentrumok, öntevékeny diákcsoportok képviselőinek segítségével — a gólyák sok információhoz juthatnak az egyetem tanulmányi és szervezeti átalakításáról, az egyetemi közösségekről. Természetesen sport, játék, kirándulás is szerepel a műsorban!

35 ezer forint a menekülteknek

Az egyetemi Vöröskereszt-alapszervezet számláján június 10-ig 35 750 forint gyűlt össze az erdélyi menekültek számára. A Segíts, hogy segíthessünk akció szervezői várják a további adakozásokat.

A menza és a büfé nyitva tartásáról

A menza a Dimitrov téren július 4-ig üzemel, utána augusztus 12-ig az a la carte szolgáltatás szünetel, csak előfizetéses menüt szolgálnak ki. Az étterem augusztus 15-től a szokásos formában lesz nyitva. A főépületi büfé július 18—augusztus 31. között lesz zárva és az új tanévben szeptember 1-jén nyit.

A Zsil utcában július 4-én zár be a menza és csak augusztus 15-én nyit ki újra. A büfé ott július 18-ig üzemel, utána augusztus 9-ig zárva lesz és 10-én nyit újra.

A Makarenkó utcai tálaló-melegítő konyha a nyári időszakban az előfizetéses menüt szolgálja ki változatlan feltételekkel. A Kinizsi és a Zsil utcai dolgozók meleg ebédhez tehát a Dimitrov téri menzán juthatnak a teljes nyári időszakban, de csak ha előfizetéses menüt rendelnek.

Egész nyáron diszkó!

Egyetemünk aulájában gyakorlatilag egész nyáron — június 22.—augusztus 20. között — hetente négyszer (szerdától szombatig) kulturált szórakozásra van lehetőség. A program: Calypso Disco Borbás Mihállyal (Mimoval), filmvetítés az I. előadóban, Casinó. Nyitás: 21 órakor, zárás: 03 órakor.

Nyári KISZ-tábor

Egyetemünk KISZ-bizottsága augusztus 22—26 között tartja szokásos felkészítő táborát, ezúttal *Tatabányán*. A mintegy 70-80 helyre — nemcsak KISZ-tagoknak; hanem minden érdeklődőnek — a KISZ-bizottságon lehet jelentkezni! A tábort a KISZ-bizottság az instruktorokkal közösen rendezi, melynek főbb céljai — témái a következők: a jövő évi feladatokra való felkészülés; tisztábban látás az egyetemi változásokban, új politikai vitakultúra kialakítása; a KISZ image-nek megújítása; hosszú távú program kialakítása; a pártértekezleten történtek megvitatása.

Ennek keretében két központi fórum jellegű programra is sor kerül: *Bánfalvi István* államtitkár (Szociális és Egészségügyi Minisztérium) a szociális kérdésekről, *Szarvas László, Jenei Csilla, Földes György* és *Valcsicsák Imre* pedig a pártértekezlet kuliszszatitkairól, a jövő irányairól ad tájékoztatót az érdeklődőknek.

Emellett természetesen egy sereg program (előadások, vetélkedők) lesz az egyetemi élettel kapcsolatban is. Alternatív esti elfoglaltságok: kirándulás, teaház, video, szalonnasütés, filmvetítés, diszkó, kocsma, sportpálya.

Jobbak a matematikai írásbelik

Idén felvételre 1237-en jelentkeztek egyetemünkre, közülük 601 a fiú. Az egyetemen szeptemberben 460 elsős kezdheti meg tanulmányait. A ponthatárt természetesen csak a szóbelik után, az eredmények ismeretében lehet megállapítani. Annyi mindenesetre kiderült már, hogy a matematika írásbelik átlaga magasabb, mint az elmúlt két évben volt.

A történelem és a politikai gazdaságtan írásbelik időpontja június 24. Idén 29 szóbeliztető bizottság működik majd, június 27. és július 1-je között. A ponthatárról július 7-én döntenek, s ennek megfelelően 8-án ül össze az egyetemi bizottság, hogy eldöntse, idén ki nyer felvételt. A fellebbezéseknek július 29-ig kell beérkezniük az egyetemre, s ezekben az ügyekben a minisztérium augusztus 22-én dönt. A minisztériumi fellebbezéssel a helyek 4 százalékát töltik fel.

Az esti levelező tagozatra egyre csökken a jelentkezők száma, idén 280-an vannak, míg a SZOT-főiskolára 80-an adták be felvételi szándékukat Az estis, levelezős keretszám 150, a felvettek túlnyomó többsége azonban a másoddiplomások közül kerül ki. Egyre kevesebb, általában 10 százalék az, aki az egyéb jelentkezők közül eléri a megfelelő pontszámot.

TDDSZ-hírek

Egyetemi helyi csoport

Mintegy 50 taggal megalakult június 2-án a TDDSZ közgazdasági egyetemi helyi csoportja. Az alapítógyűlésen határoztak a résztvevők személyi kérdésekben is. *Pécsi Vera* (gazdaságtörténet tanszék) lett a bizalmi; *Czakó Ágnes* (szociológiai tanszék) a tagtoborzásért, *Teplán István* (közép-kelet-európai kutatócsoport) a csapatprogram összeállításáért felelős. *A megválasztottak tisztségüket a TDDSZ első — ősszel esedékes — konferenciájáig látják el ideiglenes jelleggel.* A helyi csoport egyetemen belüli feladatainak, szervezeti felépítésének meghatározása, a konkrét program kidolgozása is az elkövetkezendő hetekben, hónapokban történik az egyes tanszékeken. A TDDSZ működési alapelve — autonóm és demokratikus jellegéből adódóan — az, hogy helyileg fogalmazzák meg a feladatokat. A központi választmány nem szól bele ebbe, hiszen *az új tudósszakszervezet nem a demokratikus centralizmus elve alapján, hanem a demokrácia talaján akar működni.* Éppen ezért az egyetemi alakuló közgyűlésen egy helyi alapítónyilatkozatot is megfogalmaztak, ezt egyetemekre szétküldték; ezzel önálló jogi személy lett a közgázos csoport is.

A TDDSZ 59 tagú választmánya — ennek munkájában egyetemünkről *Pécsi Vera, Bácskai Vera* és *Halmai Gábor* is részt vesz — egyébként minden héten szerdán összeül fontos kérdések megvitatására. A legutóbbi két hétben a SZOT-tal való tárgyalás alapelveinek, formájának meghatározása állt a középpontban. A választmány döntött arról is, hogy a TDDSZ alapító levelét elküldik a legfontosabb állami, párt- és tömegszervezeteknek. Nemsokára újjáválasztják az ügyvivő bizottságot, ugyanis *a 9 tagú vezetőség tagjainak összetétele havonta változik a rotációs elv alapján.* A TDDSZ-en belül *megalakult a szellemi szabadfoglalkozásúak és munkanélküliek csoportja,* s helyi csoportok léteznek már több vidéki nagyvárosban is. *Jelenleg a tagok kb. egyharmada vidéki.* Az 1028 alapítótagot számláló szervezet létszáma rövid idő alatt kb. a kétszeresére nőtt. A TDDSZ mégsem tart fenn egyelőre külön irodát, fizetett alkalmazottakat sem foglalkoztat; azért egy számítógépes központi (minden tag számára hozzáférhető) információs központot terveznek. Nemrég született választmányi döntés egy archívum létrehozásáról is, amely a TDDSZ-szel kapcsolatos dokumentumokat őrzi meg.

Az első önálló magyar, SZOT-tól függetlenül megalakult szakszervezet *egyelőre a tagok százforintos belépési hozzájárulásából gazdálkodik.* A leendő tagdíj mértékét majd az első küldöttgyűlés fogja meghatározni, az anyagi hozzájárulás nagysága egyelőre teljesen önkéntes. *Június 20-án jelenik meg a TDDSZ első bulletinje.* A bulletin a TDDSZ-szel kapcsolatos és más fontos szakszervezeti témájú híreket közöl. Az első példány például többek között a TDDSZ alapítólevelét, alapszabályzatát, illetve a tudósszakszervezet jogállásáról írt cikket tartalmazza többek között. *A kiadvány 2000 példányban jelenik meg, s minden tagnak elküldik.*

A TDDSZ június 22-én 18.00 kezdettel a Kossuth Klubban tartja első fórumát. Ennek témája: *Szociálpolitika és szakszervezet.* A vitaindító *előadást Ferge Zsuzsa* — ő is tag — *tartja.* A fórum *nyilvános minden érdeklődő számára.*

Egyébként a TDDSZ-szel kapcsolatos dokumentumokhoz és egyéb információkhoz az alábbi címeken lehet hozzáférni: Czakó Ágnes, MKKE szociológia tanszék; Csillag Tamás, MKKE Vállalatgazdasági Kutató Társulás, Budapest, Veres Pálné utca 36. 1053. Ezeken a címeken lehet jelentkezni az MKKE helyi csoportjába, a csoport alapító nyilatkozatának elolvasása után.

R. I.

KÖZGAZDÁSZ

A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem lapja
Felelős szerkesztő: FARKASINSZKYNÉ HALAY EDIT
Szerkesztőség: Budapest IX., Dimitrov tér 8. 1093
Telefon: 174-548
Kiadja a Hírlapkiadó Vállalat Budapest VIII., Blaha Lujza tér 3.
Felelős kiadó: VÁGNER FERENC vezérigazgató
88—5044. Szikra Lapnyomda, Budapest
Felelős vezető: CSÖNDES ZOLTÁN vezérigazgató

Túra helyett tortúra

A május 21-i 168 óra adott hírt az évtized botrányáról: a Budai Pedagógus Sportkör Touring Klubjának 12 millió forintos hiányáról, a fedezet nélküli idei turistautak elmaradásáról. Az eset egyik szenvedő alanya Alföldiné Dán Gabriella, egyetemünk központi könyvtárának munkatársa, aki közvetlen élményeivel egészíti ki a rádióműsorban elhangzottakat.

— Hol hallottatok erről az „utazási irodáról"?

— Elterjedt Pesten, hogy igen jól szervezett utakat még megfizethető árakon indítanak. Én egyik kolléganőmtől hallottam róluk. Csak szuperlatívuszokban beszélt a Touring Klubbal töltött nyaralásairól.

— Így ti is befizettetek egy programra. Volt ennek valamilyen előfeltétele? Csak tanárok utazhattak a sportkörön keresztül?

— Nem, dehogy. Csak egy pártoló tagsági igazolványt kellett kiváltanunk, ezután már jelentkezhettünk a 17 napos Anglia—Skótföld körútra.

— Mennyibe került ez?

— Harminckétezer forintért plusz 100 DM költőpénzért hirdette a prospektus. Mi előleg helyett kifizettük tavaly az egész utat, így kétezer forint kedvezményt kaptunk.

— Ez igen kedvező ajánlat. Egy hasonló út a nagy állami turistairodákon keresztül jóval többe kerül.

— Megnéztem egy IBUSZ-katalógust: 11 napos skóciai utazás — jóval kevesebb látnivalóval — 63 250 forintba kerül...

— Nem volt gyanús, hogy a Touring Klub mindössze a feléből hoz ki egy színvonalasabb, hosszabb ideig tartó utat?

— A rádióműsor is hasonló felhanggal ért véget. A riporter szinte kioktatott bennünket: tudhattuk volna, hogy az utak ára nem reális, most már magunkra vethetünk. De kérdem én: miért érdekeljen engem, hogyan gazdálkodják ki az utakat?! Mi a meghirdetett összegért az ígért szolgáltatást vártuk. Különben is ez nem nyereségre törő vállalkozás volt. Az idegenvezetők, ügyintézők társadalmi munkában dolgoztak, jórészt pedagógusok voltak.

— Tehát tulajdonképpen a Touring Klub az állami utazási irodák monopolhelyzete, mestersége-sen magasan tartott árai ellen ható tényezőnek is tűnhetett. A katalógusukban hány út szerepelt?

— Összesen hatvan. Ezek is relatíve olcsók, mégsem lehetett feltételezni, hogy alulkalkulálták volna az árakat. Hiszen az IBUSZ kétágyas szobákat és teljes ellátást biztosít, míg a sportkör által szervezett szállások között gyakran szerepelt ifjúsági ház, többágyas szoba, ahol csak reggelit kaptunk volna. Így utólag azért egy-két dolog furcsának tűnik a katalógusban is. Nem szerepel ezen például felelős kiadó, egyáltalán egyetlen név sincs rajta. S mikor mi értesítést kaptunk a klubtól: hol Budai Pedagógus Touring Klub, hol pedig Budai Pedagógus Sportkör Touring Klub szerepelt a levélen.

— A klub elnöke, Jávorka Péter halála után indult el aztán a lavina.

— Jávorka tanár úr állítólag április 11-én hunyt el. Mi április 26-án a József Attila Gimnáziumban — itt volt a klub központja — még összegyűltünk egy utasértekezletre. Ezen az idegenvezető ismertette az útvonalat, az utazás módját, a szálláslehetőségeket. Egyébként nagyon jó hangulatú volt az összejövetel, mindenki készült az útra, még skót dalokat is hallgattunk...

Aztán május 11-én kaptunk egy „hivatalos" levelet a klubtól — ezt sem írta alá senki —, melyben sajnálattal közölték, hogy az idei utak elmaradnak. A meghiúsulás oka az, hogy az 1988 áprilisában megindult pénzügyi vizsgálat jelentős hiányt állapított meg. Azt is hírül adták: az április 12. után befizetett összegek visszautalásáról külön kérés nélkül gondoskodnak.

— Miért csak erről a pénzről?

— Mert állítólag csak a Jávorka halála utáni befizetésekkel tudnak elszámolni, csak erre van fedezet...

— Tehát ő a titkát, egyben a pénzt is magával vitte volna a sírba?

— Állítólag mindig az előlegekből hitelezte meg a következő utakat. Az évek során aztán a hiány 12 millió forintra duzzadt. Egyébként senki sem akarja elhinni, hogy ő tehet az egészről. Aki az utak révén ismerte őt, csak felsőfokban mesélt róla. Állítólag nagyon művelt, kedves idős ember volt, akit súlyos betegsége tolókocsiba kényszerített. Mégis vezetett személyesen is csoportokat, szenzációs idegenvezető volt... Mindenesetre nagyon furcsállom, hogy egy halott nyakába akarják varrni az egész ügyet.

— Ezután következett az ominózus gyűlés, melyről a 168 óra is tudósított...

— Fogadónapot hirdettek meg május 18-ára. Úgy tudtuk, ezen Umbrai Ferenc, a sportkör elnöke tájékoztatja majd az érdekelteket a továbbiakról. Szinte lincshangulat uralkodott a teremben. Mindenki ordibált. Csak, sajnos, nem volt kit „agyonverni", hiszen sem Umbrai, sem más illetékes nem volt ott... Helyettük dr. Kosinszki György jelent meg. Közölte velünk: ő a „csődbiztos". „Megnyugtatott" minket: nem kell megijednünk, a sportkör vagyonából az év végéig vissza tudja fizetni a befizetett összegeket.

— Ha jól emlékszem, ez a kijelentés nem hangzott el a rádióban.

— Szó sem esett erről. Különben is, ha van felelős szerv, és ennek van vagyona, akkor miért nem bonyolítják le valamilyen hitelből az idei utakat?! Ráadásul kiderült az is: több utat mégis indítanak. De ezekre miből lett hirtelen pénz? És milyen alapon döntötték el, melyik útra kerülhet sor, s melyikre nem?!

— Most még úgy tűnik, teljes homály fedi azt, hogyan kapjátok vissza legalább a pénzt, ha már az idei nyaralásnak lőttek is...

— A rádióműsorból kiderült: sem az Országos Idegenforgalmi Hivatal, sem a Pedagógusok Szakszervezete nem hallott a klubról. A XI. Kerületi Tanács sporthivatala is csak a Költő utcai központú sportkörről tud. A sportkör vezetői pedig arra hivatkoznak: mindent Jávorka intézett. Volt ugyan állítólag egy számítógépes utaslista, de amúgy senki sem szólt bele az ügyek intézésébe. Úgy látszik, 15 éve egy „földalatti" szervezet bérelt chartergépeket... Autóbuszok jöttek, mentek, senkinek nem tűnt fel semmi...

— Hány embert érint ez a kínos ügy?

— Úgy kétezret.

— Ha belegondolunk, hogy az elmúlt 15 évben emberek tízezrei utazhattak igen kedvezményesen a klubbal, a többségnek Jávorka Péter tulajdonképpen csak jót tett...

— Ez így van, de mindenesetre mi jól benne maradtunk a pácban. Az egészben az az elképesztő: ha Jávorka tanár úr csak 1989-ben hal meg, akkor a jövő évben utazók kerültek volna ebbe a helyzetbe.

— Bírósági ügy lesz a dologból?

— Mindenki töri a fejét, mit lehetne tenni. A csődbiztos szerint az a teendő, hogy minden érintett írjon egy ajánlott levelet a Touring Klubnak, melyben visszakéri a pénzt. A jogászok ugyanis „fizetési meghagyás" benyújtását javasolták a bíróságra.

Az egészben azonban egyrészt az a legfájóbb, hogy mindenki látványosan elhatárolja magát az ügytől, igyekszik lerázni magáról a problémát. A helyett, hogy azon törnék a fejüket az illetékesek, hogyan lehetne megmenteni az eddig társadalmi munkában kitűnően menedzselt „utazási irodát". Már csak azért is, hogy az a réteg is tudjon utazni, amelyik nem luxusörülményeket — irreálisan magas állami idegenforgalmi árak mellett — igényel, hanem egyszerűen csak világot szeretne látni. Másrészt itt végül is 2000 ember, zömében pedagógus érdekén esett sérelem. Nem lenne ennek az ügynek a felvállalása szép feladat a Pedagógusok Szakszervezete számára?!

Rózsa Iván